

KULTURA SLOVA

Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
jazykovedného
ústavu
Eudovíta Štúra
SAV.

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

E. Bajžíková, V. Betáková
CSc., PhDr. G. Horák CSc.,
PhDr. J. Horecký DrSc., I.
Masár, J. Matejčík CSc.,
PhDr. J. Oravec CSc., K. Pal-
kovič, prof. PhDr. J. Ružič-
ka DrSc., člen korešpondent
SAV, J. Sabol, E. Smiešková,
M. Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

OBSAH ROČNÍK 2 — 1968 — ČÍSLO 10

J. Horecký, Úloha synonym
v terminológii 321

Hlasy o slove

J. Poničan 323

•

Čítame Slovník slovenského ja-
zyka 325

Š. Peciar, Slovenské ekvivalen-
ty českých výrazov na -tko . 329

G. Horák, Zanedbávanie tvarov
podmieňovacieho spôsobu mi-
nulého 336

L. Dvonč, Hrozí nám, „slovan-
gličtina“? 337

Diskusie

P. Hačunda, Ešte o prekladaní
termínov *otopný, topný* . . 342

J. Horecký, Znova o preklada-
ní termínov *otopný, topný* . 343

Rozličnosti

Ažúr, ažúrka i — ažúra. E.
Smiešková 344

Podpŕovka obyčajná (michalka).
M. Majtánová 345

„Ryby a rybíe výrobky k rýchle-
mu pohosteniu“. M. Marsi-
nová 347

Nie je názov ako názov. F. Sa-
bol 348

Vlastné mená v technických ter-
mínoch. I. Stehlíková . 349

Ale napriek tomu všetkému. E.
Bajžíková 350

Nielen vináreň, ale aj piváreň.
K. Habovštiaková . . 351

Zo spravodajského slovníka: oplát-
ka — oplata, odplata? V. Be-
táková 352

Zabúdate rozlišovať radky a riad-
ky? J. Janek 353

Úloha synonym v terminológii

JÁN HORECKÝ

Vo všetkých známych teóriách jazykovej kultúry sa uznáva zásada, že terminológia je plnoprávna súčasť slovnej zásoby spisovného jazyka. Plnoprávna aj v tom zmysle, že pre ňu platia rovnaké pravidlá a zákonitosti ako pre osiatnú slovnú zásobu, najmä zákonitosti slovo-
tvorné a hiáskoslovné.

Pravdaže, zo samej podstaty terminológie vyplývajú aj isté rozdiely: je v nej menšia voľnosť v používaní istých slov a tvarov, menšia variabilita.

Treba povedať, že lexikálna variabilita, prejavujúca sa najmä značným počtom synonymných slov a výrazov, je dôležitou vlastnosťou kultivovaného, vycibreného spisovného jazyka. Pritom sa synonymá využívajú najmä na štylistickú diferenciaciu: na vyjadrenie rovnakej myšlienky možno použiť rozličné výrazy predovšetkým podľa toho, či ide o vyjadrenie štylisticky neutrálne, hovorové alebo slangové. Výber vhodného výrazu teda závisí od situácie, v ktorej sa jazykový prejav uskutočňuje.

V oblasti terminológie, ak myslíme na spisovné odborné vyjadrovanie, je oveľa menej možností výberu z niekoľkých termínov. Synonymita termínov je pre terminológiu nevýhodná, lebo sťažuje presné dorozumievanie. Naopak, je výhodné mať pre rovnaký pojem vždy rovnaké pomenovanie. Táto zásada sa už oddávna dodržiavala v malých jazykových oblastiach, napr. v nárečiach jednej obce alebo i väčšej oblasti. Ak sa napr. istá súčiastka voza nazývala *lievč*, používalo sa toto slovo vo všetkých situáciách rovnako a iného slova nebolo. Príklady by sa dali rozmnožovať zo všetkých oblastí.

Lenže situácia v celonárodnom spisovnom jazyku je iná než v úzko vymedzenej nárečovej oblasti. Iná už aj preto, že spisovný jazyk používajú príslušníci rozličných nárečí i rozličných zemepisných oblastí a vnášajú doň často i svoje slová a niektoré termíny. Tu už vzniká potreba z viacerých slov, ktoré v spisovnom jazyku môžu fungovať ako synonymá, vybrať pre spisovnú terminológiu to najvhodnejšie. Vyberie sa obyčajne to, ktoré má úplne spisovný charakter a dobre zapadá do systému pomenovaní daného odboru.

Podobná situácia však býva aj v tých odboroch, ktoré nemajú terminologický základ v nárečiach. Aj tu môže vzniknúť niekoľko názvov, napr. tak, že istý vedec, istá vedecká škola si vybuduje svoj pojmový systém i svoju terminológiu, iná škola tiež svoju terminológiu. Tieto dva systémy termínov sa môžu dostať do používania v rámci spisovného jazyka a tak pre rovnaký pojem môžu byť naporiadzi dva termíny (i viac). Pravdaže, to sú iba zdanlivé synonymá, lebo ťažko porovnávať rozdielne systémy.

Riešiť takéto prípady nie je úlohou jazykovedy, lebo nejde len o rozdielnosť termínov, ale vlastne o rozdielnosť pojmových sústav.

Čisto jazykovedné problémy vznikajú vtedy, keď pre úplne rovnaký pojem jestvuje niekoľko pomenovaní. Býva to často v takých odboroch, ktoré sa teoreticky začínajú dôkladnejšie spracúvať. Napr. v súčasnej ekonomickej terminológii sú popri sebe takéto synonymá: *cenová hladina* — *cenová úroveň* — *úroveň cien*, *cenový index* — *index cien*, *čistá výroba* — *čistá produkcia*, *drobný priemysel* — *malopriemysel* — *priemyselná malovároba*, *ekonomický model* — *hospodársky model*, *fond odmeňovania pracujúcich* — *fond odmien pracujúcim* — *fond pracujúcich*, *peňažný kapitál* — *peňažná forma kapitálu* — *kapitál v peňažnej forme*, *použitý národný dôchodok* — *rozdelený národný dôchodok*.

Na týchto príkladoch (čerpaných zo Slovníka politickej ekonómie M. Dadu, Bratislava 1966) možno ukázať niektoré príčiny synonymity. Popri príliš opisnom termíne *kapitál v peňažnej forme* jestvuje aj vhodnejšia podoba *peňažná forma kapitálu* a spomenutý slovník odporúča ešte stručnejšiu podobu *peňažný kapitál*. Podobný prípad je v termíne *fond pracujúcich*. Iný druh variability — kolísanie medzi domácim a prevzatým slovom je v príklade *ekonomický model* — *hospodársky model*, *čistá výroba* — *čistá produkcia*. (Ako vidieť, nedáva sa tu mechanicky prednosť domácim slovám pred medzinárodnými; pokladáme to za správne riešenie.)

Napokon sú tu dvojice odlišené iba jazykovou podobou inak rovnakých slov: prívlastok sa vyjadruje raz nepriamym pádom (*index cien*, *úroveň cien*), inokedy prídavným menom (*cenový index*, *cenová úroveň*, resp. *cenová hladina*). V takýchto prípadoch ide skutočne o variability

tu; prednosť typu s prídavným menom sa dáva iba preto, že tento typ dvojslovných pomenovaní je v súčasnej slovenčine bežnejší.

Nemožno, pravda, popierať to, že odborníci sa nevyjadrujú vždy iba spisovne. Pri každodennom bežnom styku by nebolo správne vyžadovať v každom prípade iba čisto neutrálne termíny tam, kde máme všeobecne používané hovorové alebo slangové slová: popri *stroj* máme slovo *mašina*, popri *strojček* *mašinka*, popri *transformátor*, aj *trafák* a pod. Sú to vlastne štylistické odborné synonymá, ktoré možno využiť na diferenciáciu spisovného a hovorového odborného prejavu. No nebolo by správne v mene variability obhajovať hovorovú alebo slangovú podobu termínov v spisovnom vyjadrovaní. Skôr naopak, takéto podoby treba využívať na vypestovanie povedomia odlišnosti hovorového jazyka a jeho prostriedkov od spisovného jazyka.

Nebolo by ďalej správne obhajovať v mene variability také termíny, o ktorých sa ukázalo, že nezodpovedajú slovenskému systému, a teda pokladať také termíny ako *merítko*, *osinok*, *kojenec*, *obratlovec*, *topný* za hovorové varianty, resp. synonymá k termínom *meradlo* (*mierka*), *azbest*, *dojča*, *stavovce*, *vyhrievací*. Pri takomto chápaní by sa práve oslabovalo povedomie spisovnosti, lebo by sa za hovorové, resp. slangové pokladali také slová, ktoré sú štylisticky neutrálne v inom jazyku a zodpovedajú všetkým zákonitostiam tohto jazyka.

Z týchto poznámok možno azda vyvodit' jednoznačný záver: V terminológii sú synonymá (nech sú akéhokoľvek pôvodu) nevítaným prvkom, lebo protirečia zásade jeden pojem — jeden termín. Jestvujúce synonymá treba postupne odstraňovať a ponechávať iba také, ktoré možno využiť ako diferenciačný prostriedok (teda synonymá hovorové a slangové)

HLASY O SLOVE

Som z generácie, ktorá sa k spisovnej slovenčine musela sama prebíjať, bez pomoci škôl. Po maďarskej strednej škole som sa dostal zase do českého prostredia, musel som sa učiť z českých učebníc (skôr na technike, potom na právnickej fakulte). Pomohlo mi, že ma hneď prvý rok v Prahe v Masarykovej kolejí „kolejáci“ prinútili viesť kurz slovenčiny, a tak som musel študovať Czamblovu Rukoväť a súčasne podľa nej aj vyučovať. Pochopil som význam spisovného jazyka pre inteligenta, ale aj pre celý národ, chcel som ho ovládať, a preto som napríklad české učebnice čítal po slovensky. Pravda, ľahké to nebolo. Slovenčina toho času nemala ani technickú ani právnickú terminológiu, musel som si ich sám tvoriť, siahnuť po slovníkoch: maďarsko-slovenskom, česko-maďarskom, česko-nemeckom, česko-francúzskom, česko-ruskom, ba aj česko-latinskom! A potom som sa stával spisovateľom! Stal som sa básnikom, redaktorom časopisu a to ma ešte viac prinútilo zaoberať sa jazykom, ba aj jazykovedou.

Priznám sa — sprvu mi veru nestačila tá slovenčina našich klasikov. Bol som človekom dneška, chcel som sa včleniť do svetovej kultúry a tá bola mestská. Nemohli sme nevychádzať z ľudovej kultúry, ale naša generácia mala za povinnosť z nej vytvoriť kultúru na úrovni čias. To aj robila a aj spisovnú slovenčinu postupne pretvárala na nástroj politiky, kultúry, vedy a umenia. Táto uvedomená potreba spisovného jazyka ma priviedla neskôr aj k prekladaniu z cudzích literatúr — nemali sme skoro nič. Bol to spočiatku ťažký zápas, neskôr zábava, keď som dostatočne ovládol svoj pracovný nástroj — slovenčinu a prakticky som sa presvedčil, že je to nástroj vhodný, povolný, nekonečných možností... O tom ma presviedčala — čím ďalej, tým viac — aj vlastná literárna tvorba.

Hľadám aj preto, že som sa k spisovnej slovenčine tak prebojovával, pochopil som jej význam nielen pre svoju prácu, ale aj pre národnú kultúru a vzdelanosť. Nevracal som sa k rodnému nárečiu, hoci je také blízke stredoslovenskému (pravdaže, ľudové piesne spievam v nárečí, rád mám Dobšinského ľudové rozprávky a aj žarty rozprávam v nárečí kraja, v ktorom vznikli).

Nie som purista, ale nie som za to, aby si slovenčina priberala slová z iných rečí, keď má — a má! — dostatočnú zásobu vlastných slov, výrazov, vyjadrovacích a stvárňovacích spôsobov. Ale to neznamená, že by som neuznával potrebu jej vývinu do šírky a do hĺbky. Vývin každého jazyka je nevyhnutný, len má vychádzať z vlastných zdrojov a zákonitostí, ináč by sa mohol ľahko znetvoriť a znehodnotiť.

Tomuto zdravému vývinu, ktorý si vynucuje sám život, ale aj teoretické úvahy, by mal slúžiť aj váš časopis.

zaslúžilý umelec
JÁN PONIČAN

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov jazykovedného ústavu E. Štúra: J. Doruľa, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.¹

dorobiť — SSJ 3. („porobiť, postvárať“) a 4. význam („zarobiť peniaze“) uvádza ako nespisovné, nárečové. Tretí význam sa dokladá z Tajovského (je to jediný doklad): *Hľa, i mne čo dorobil skrze to dievča*. Štvrtý význam je doložený tromi dokladmi od Timravy. Okrem väzby s datívom, ktorú uvádza SSJ, je doložená väzba aj s predložkovým akuzatívom: *Ja na vás nedorobím. Obleky samá diera, ako handry visia z nich*. Slovtvorne je tento význam blízky slovesu *dostačiť*. Pri štvrtom význame by sme za vhodnejší pokladali takýto výklad: stačiť robiť, zarábať pre niekoho. Oba významy by sme pokladali za spisovné s príznakom zriedkavosti.

Rovnako by sme hodnotili aj 2. význam zvratnej podoby *dorobiť sa* („veľa sa narobiť, vyčerpať sa v práci“). SSJ aj ten uvádza ako nespisovný, nárečový. Okrem Timravinho dokladu v SSJ máme ešte doklad od Hronského: *Z muzikantov tečie, teplo je, až dusno a dorobia sa, ani struny nestačia*.

dorodiť sa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „urodiť sa“. Okrem Kukučínovho dokladu v SSJ máme ešte doklad z odbornej publikácie (R. Binder, Zahrádzanie bystrín): *Odporúča sa úrodnejšie časti väčších pasienkových plôch ponechať na lúky, na ktorých sa dorodí seno*. Sloveso *dorodiť sa* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné slovo s príznakom zriedkavosti.

dosavádny — SSJ uvádza ako spisovné knižné zastarané slovo a vykladá ho synonymným *doterajší*. Väčšina dokladov je od starších autorov. Ale okolo 10 dokladov máme aj od autorov súčasných (zväčša z odbornej literatúry) a v nich použitie adjektíva *dosavádny* (z r. 1946 máme doklad aj na podobu *dosavátny*) nemožno hodnotiť ako štýlistický zámer,² ale ako chybu. Napr.: *Ale naše dosavádne*

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle minulého ročníka nášho časopisu.

² Ten prichádza do úvahy aj pri príslovke *dosavád* iba v jednom prípade: *To je zmluva našej národnej jednoty, pod ktorej ochranou a vplyvom národ slovenský zjednotí dosavád roztratené sily*. (Zúbek)

úspechy, i keď nás povzbudzujú, nesmú nás ukolišať do sebauspokojovania, nečinnosti. (Pravda 1948) Pokladali by sme preto za primerané uviesť v slovníku slovo *dosavádny* ako heslové slovo menším typom (tým by sa naznačila nevhodnosť z hľadiska normy) a jeho spisovný ekvivalent *doterajší* polotučne.

Poznámka. 1. SSJ nezaznačil slovo *dosavád'*, na ktoré je v kartotéke okolo 15 dokladov. Hodnotili by sme ho rovnako ako *dosavádny*.

2. Pravidlá slov. pravopisu z r. 1931 slová *dosavád'* a *dosavádny* uvádzajú bez poznámky. Vydanie z r. 1940 ich uvádza ako chybné. Od vydania z r. 1953 sa neuvádzajú.

3. Zo starších slovníkov má slovo *dosavád'* vo svojom Slowári bez poznámky Bernolák. Rovnako ho uvádza aj Czambel v slovníčku k Rukováti [3. vydanie]. Slová *dosavád'* a *dosavádny* sú aj v Pecháňovom Slovníku slovenskom a maďarskom. V Tvrdeho slovníku sa obe slová uvádzajú ako chybné. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa označujú hviezdičkou a charakterizujú sa ako archaické.

doska — SSJ po značke pre frazeológiu pri prvom význame uvádza frázu *byť vystretý na doske* ako nespisovnú, ľudovú. O spisovnosti tejto frázy nemožno pochybovať.

dostrieť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho synonymom *dostriechnuť*. Máme naň iba dva doklady (J. Kráľ a Kukučín). Napriek tomuto malému počtu dokladov by sme však pokladali za primeranejšie hodnotiť toto sloveso ako spisovné s príznakom zriedkavosti a oproti nepríznakovému *dostriechnuť* aj zastaranosti. Spisovnosť tu možno obhajovať na základe toho, že základné sloveso *strieť* nemožno pokladať za nespisovné (ako spisovné ho uvádza aj SSJ).

dostupovať — SSJ uvádza v treťom význame ako nespisovné, krajové slovo („doliehať, naliehať, dorážať na niekoho, dobiedzať do niekoho“). Príklad: *Otec i ja sme mu jednomyseľne dostupovali, dohovárali.* (Šoltésová) Napriek malému počtu dokladov i autorov (doklady sú tri od Šoltésovej a Rázusa) by sme za primeranejšie pokladali sloveso *dostupovať* v uvedenom význame hodnotiť ako spisovné slovo s príznakom zriedkavosti (prípadne i zastaranosti).

došikovať — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Počet dokladov (okolo 15) a ich rozbor ukazuje, že je primerané toto sloveso pokladať za spisovné s príznakom hovorovosti. Základné sloveso *šikovať*¹ SSJ uvádza ako spisovné s príznakom hovorovosti.

doškúľať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vykladá ho synonymami „poodierať, odrieť“. Okrem dokladu od F. Kráľa, ktorý

uvádza SSJ, máme ešte doklad od Rysuľu: *Ale sa im aj svietili (zuby), čože keľky, na tie nebolo, iba koľku by doškoľali*. Novší (pri koncipovaní prvého zväzku SSJ nebol k dispozícii) je Krnov doklad: *Nič sa jej nestalo, len lakeť si doškoľala*. Myslíme, že — napriek veľkému počtu dokladov — niet príčiny o spisovnosti tohto slova pochybovať (rovnako, ako sa v SSJ nepochybuje o podobnom *oškoľiť*). Je to spisovné slovo s príznakom expresívnosti a zriedkavosti (expresívnosť SSJ zaznačuje).

doštiak — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vykladá ho synonymom *doštenák*. Rovnako sa postupuje aj pri slove *doštenec*. Zrejme sa vychádzalo z toho, že spisovným slovom je iba *doštenák*. Je pravda, že na toto slovo je najviac dokladov (okolo 15) a že synonymné *doštenec* a *doštiak* sú zriedkavé (2 a 4 doklady). To však nie je dôvod na to, aby sa pokladali za nespisovné. Sú to spisovné neterminologické synonymá slova *doštenák*, ktoré majú príznak zriedkavosti.

Poznámka. Ako rovnocenné sa napr. v SSJ uvádzajú dvojici *doštenák* a *doštenec* slovotvorne analogické *rebrinák* a *rebrinovec*.

doštverigať sa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vykladá ho synonymom *doštverať sa*. Máme iba jediný doklad od Rysuľu: *Turecké časy boli ešte priaznivé Liptovu. Turek sa sem nedoštverigal*. Napriek ojedinelému výskytu by sme toto sloveso pokladali za spisovné, majúce príznak expresívnosti (SSJ ju nezaznačuje) a zriedkavosti.

Poznámka. SSJ aj základné sloveso *štverigať sa* uvádza ako nárečové. Hodnotili by sme ho rovnako ako predponové *doštverigať sa*. Máme naň 8 dokladov. Medzi autormi sú J. Kráľ, Tajovský, Mráz, Smrček (ďalšiu predponovú odvodeninu *vyštverigať sa* SSJ nepokladá za nárečovú — hodnotí ju správne ako zriedkavú a expresívnu).

došutrovať — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo a vysvetľuje ho synonymami „dopraviť, doniesť, dovliecť“. Máme naň tri doklady (Vajanský, Kukučín a Šoltésová). Myslíme, že je primerané toto sloveso hodnotiť ako spisovné slovo s príznakom zriedkavosti a expresívnosti. Základné sloveso *šutrovať (sa)* už SSJ neuvádza ako nespisovné — charakterizuje ho ako hovorové (teda spisovné).

doteružiť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho synonymami *doniesť, dopraviť, dovliecť; doteperiť niekam*. Máme naň iba dva doklady (Kukučín, Tatarka). Hodnotili by sme ho rovnako

ako predchádzajúce sloveso: je to spisovné slovo s príznakom zriedkavosti a expresívnosti (SSJ expresívnosť zaznačuje).

Poznámka. SSJ ako nespisovné, nárečové uvádza aj základné sloveso *teružiť*. Najčastejšie sú naň v našom materiáli doklady od Hviezdoslava, ale majú ho aj Kukučín, Tatarka a Bodenek. Aj toto sloveso pokladáme za spisovné s príznakom expresívnosti (SSJ expresívnosť nezaznačuje).

dotklivý — SSJ uvádza ako spisovné slovo s príznakom knižnosti. Absolútna väčšina dokladov v našom materiáli je od starších autorov (najviac dokladov máme od Timravy a Šoltésovej), ale máme aj doklady novšie. Pokladali by sme preto za primerané v slovníku upozorniť, že slovo *dotklivý* (*dotklivo*, *dotklivosť*) je nevhodné z hľadiska normy. Ako heslové slovo ho treba uviesť menším typom a spisovné ekvivalenty *naliehavý*, *dôrazný* polotučne.

dotrímaj — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Základné sloveso *trímať* však SSJ za nespisovné nepokladá a zaznačuje prí ňom, že je trochu zastarané. Toto hodnotenie pokladáme za primerané aj pre slovo *dotrímaj* (pri ňom treba hovoriť ešte o zriedkavom výskyte).

Poznámka. To isté sa týka aj slovesa *zatrímaj*. Aj to SSJ uvádza ako nárečové.

dotyčný — SSJ uvádza ako spisovné slovo a zaznačuje, že je trochu archaické. Toto hodnotenie odporuje stavu, ktorý možno zistiť z nášho materiálu. Väčšina dokladov je novších a nemožno z nich usudzovať na zámer archaizovať, ani tak nepôsobia. Napr.: *V dotyčnom prístave musí kupiteľ ihneď tovar vymeniť*. (Zvyklosti bratislavskej burzy) — *Pri tom nerozhoduje, v ktorom dávkovom poriadku je dotyčný úkon zaradený*. (Chodera — Pullman — Schréter, Kolkové a poplatkové predpisy) — *Len čo opustí lopta ruku odpaľujúceho hráča, môže dotyčný hráč vstúpiť do poľa*. (Strážai — Hefka, Basketbal a volejbal) Z dokladov vidno, že používanie slova *dotyčný* má korene v administratívno-právnickom štýle. Dokladov z beletrie je nepomerne menej. Na nevhodnosť (chybnosť) adjektíva *dotyčný* sa poukázalo už viackrát.³ Pokladáme za primerané uvádzať ho v slovníku ako heslové slovo menším typom a jeho spisovné ekvivalenty *spomenutý*, *uvedený*, *príslušný*, *tento*, *onen* polotučne.

³ Pozri napr. SR VI, 176, Pravidlá slov. pravopisu z r. 1931 i 1940 (od vydania r. 1953 sa uvádza slovo *dotyčný* bez poznámky), Tvrdého slovník alebo Právnický terminologický slovník (Bratislava 1952), v ktorom sa uvádza: *dotyčný*, lepšie „spomenutý“, „uvedený“, niekedy „príslušný“.

Slovenské ekvivalenty českých výrazov na -tko

ŠTEFAN PECIAR

Medzi jazykové prostriedky, ktoré pôsobia isté ťažkosti pri používaní spisovnej slovenčiny, patria niektoré pomenovania jednoduchých a malých predmetov slúžiacich ako nástroje a prostriedky činnosti. Sú to tie pomenovania prostriedkov činnosti, pre ktoré má čeština osobitný slovotvorný typ substantív na *-tko* (napr. *kukátko*, *držátko*, *řídítko*, *opalovátko* ap.). Niekedy sa totiž pri styku našich dvoch blízkych jazykov do slovenčiny mechanicky prenášajú české pomenovania na *-tko*, ktoré sú slovenskému jazyku cudzie, keďže v slovenčine sa nevyvinula prípona *-tko*, bežná v češtine.¹

Na neústrojnosť prípony *-tko* v spisovnej slovenčine sa upozorňuje oddávna a opätovne. Ako neústrojné hodnotia rozliční autori a normatívne príručky napríklad tieto výrazy na *-tko*:

„delítko“ = *delidlo* (SR VI, 237; Z); „chránitko“ = *chránidlo* (SR VI, 231; Z); „krivítko“ = *krividlo* (KS I, 236; Z); „kukátko“ = (*divadelný*) *ďalekohľad* (Z; SSJ I, 783; KS II, 167–168); „kružítko“ = *kružidlo* (SR III, 191; JP 1957, 50; PSP 1940, 235; Z); „lehátko“ = *lňhadlo* (SR V, 313), *ležadlo* (SR VII, 126; KS I, 37, 245; PSP 1940, 240; Z; SSJ II, 27; PSP 1967, 212); „lízatko“ = *lízanka* (SR XX, 126; JP 1957, 135; Z; SSJ II, 53, KS I, 247); „merítko“ = 1. *meradlo*, 2. *miera*, *mierka*, 3. *pomer* (SR VI, 231; SR VIII, 106–107; PSP 1940, 252, PSP 1967, 223; SaT IV, 149; Z; JP 1957, 135; JP III, 100–101; SSJ II, 134 — s doplnením ekvivalentov *rozsah*, *rámec*); „nosítka“ = *nosidlá* (SR VI, 80, 231; Z; SSJ II, 391 — s označením kniž. zastar.); „pojítko“ = *spojivo* (SR III, 191; SR V, 316; SR IX, 317; SR XI, 224; PSP 1940, 319; Z); „plúvátko“ = *plúvák* (SR VI, 80; PSP 1940, 312; *plúvák*, *plúvadlo* (Z); „ra-zítko“ = *pečiatka* (SR III, 77; Z; SSJ III, 704 — s označením zastar.); JP 1957, 50–51; KS I, 236); „sluchátko“ = *počúvadlo* (SR V, 316–7), *slúchadlo* (PSP 1940, 380; SSJ IV, 122; JP 1957, 50); „struhátko“ = *strúhadlo* (Z; JP 1957, 50); „ťažítko“ = *ťažidlo* (Z; KS I, 236); „vyťahovátko“ = *vyťahovadlo* (Z), *rysovadlo* (KS I, 236) a i.²

Z uvedených príkladov vidieť, že za neústrojné výrazy s príponou *-tko* sa odporúčajú najčastejšie pomenovania s príponou *-dlo*, zväčša

¹ V češtine prípona *-tko* vznikla kontamináciou (skrížením) prípony *-dlo* a deminutívnej prípony *-ko*. (Pozri Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny I*, 1951, s. 103 a 278.)

² JP = *Jazyková poradňa* (výbery z relácie Čs. rozhlasu); KS = *Kultúra slova*; PSP = *Pravidlá slovenského pravopisu*; SR = *Slovenská reč*; SaT = *Slovo a tuar*; SSJ = *Slovník slovenského jazyka*; Z = A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu*.

utvorené z toho istého základu. Zriedkavejšie sa odporúčajú ekvivalenty s inou príponou ako *-dlo*, ale so zhodným základom (napr. *plúvák* za „*plúvátko*“, *spojivo* za „*pojítko*“, *lízanka* za „*lízatko*“) alebo pomenovania s odlišným lexikálnym základom (napr. *ďalekohľad* za „*kukátko*“, *pečiatka* za „*razítko*“). Niektoré z odporúčaných výrazov patria do staršej slovnej zásoby spisovnej slovenčiny (napr. *pečiatka*, *miera*, *mierka*), ale pomenovania s príponou *-dlo* sú zväčša novotvary. Ich potreba a časté používanie prispeli k tomu, že sa prevažná väčšina z nich v súčasnej spisovnej slovenčine rýchle zžila a ustálila.

Pravda, niekedy sa pri hľadaní vhodného výrazu vyskytnú i dublety alebo i viaceré synonymá, medzi ktorými je potom v jazyku kratší alebo dlhší čas kolísanie, až dôjde k významovému alebo štýlovému rozlíšeniu, alebo sa ustáli jedno pomenovanie a druhé zanikne. Dosiaľ trvá kolísanie napríklad medzi pomenovaniami *slúchadlo* a *počúvadlo*. Častejšie je *slúchadlo*. V technickej terminológii sa dlho hľadal vhodný termín za čes. *šoupátko*. Mnohí technici si český termín *šoupátko* iba nepatrne hláskoslovne adaptovali na podobu „šupátko“. Túto podobu nájdeme nielen v staršom Viestovom železničnom slovníku, ale aj v *Slovníku slovenského jazyka*, ktorý však výraz *šupátko* označuje ako slangový, t. j. nespisovný a uvádza pri ňom spisovný termín *posúvač*.³ Za neústrojný výraz „*merítko*“ má súčasná slovenčina niekoľko významovo rozlíšených ekvivalentov: 1. *mierka*, 2. *meradlo*, 3. *rozsah*, 4. *miera*.⁴ Spomedzi výrazov na *-tko* sa vari najviac rozšírilo pomenovanie *pravítko*. Používa ho najmä technická inteligencia. Pravidlá z r. 1940 toto slovo označovali ako nesprávne a odporúčali zaň starší výraz *lineár*. V novších vydaniach Pravidiel od r. 1953 a v *Slovníku slovenského jazyka* sa slovo *pravítko* nehodnotí ako nesprávne. V poslednom čase však jeho používanie ustupuje špecifikovaným termínom *príložník* a *trojuholník*, za „*logaritmické pravítko*“ v technickej terminológii sa ustálilo *logaritmické počítadlo*. A v školskej praxi sa postupne vžíva pomenovanie *lineár*.

Pri hľadaní a tvorení vhodných slovenských pomenovaní za české výrazy na *-tko* budú stále existovať isté problémy. Vynorili sa napríklad pri pokusoch o utvorenie slovenského ekvivalentu za český výraz *mávátko*. V tlači sa vyskytlo pomenovanie *mávadlo*. V časopise Kultúra slova sa však už poukázalo na to, že mechanické nahrádzanie ne-

³ Termín *posúvač* popri *zasúvač* odporúčala už v tridsiatych rokoch SR VI, 153. Neskôr sa v SR XII, 317 uvažovalo o *zásuvke* a *zástrčke*, ale nevhodne, keďže oba tieto výrazy sa používajú v iných významoch. Zauner odporúča za „šupátko“ (!) *posuvník*. Napokon sa ustálil termín *posúvač*. (Pozri napr. *Česko-slovenský vojenský slovník*, Praha 1962, 238, heslo *šoupátko*; pozri i SSJ III, 334, heslo *posúvač* a IV, 472, heslo *šupátko*.)

⁴ Pozri SSJ II, 134, heslo *merítko*.

organickkej prípony *-tko* príponou *-dlo* nie je vždy na mieste. Autorovi poznámky J. Dubníčkovi „slovo *mávadlo* znie akosi umele, neprírodzene“ a odporúča podobu *mávačka* [KS I, 247]. Je to správny postreh. Ale prečo tu výraz *mávadlo* s príponou *-dlo* nevyhovuje? Veď mnohé iné pomenovania s príponou *-dlo* sú najvhodnejšími ekvivalentami príslušných českých výrazov s príponou *-tko*. Príčinu vidíme v tom, že pomenovania s príponou *-dlo* majú povahu odborných termínov, kým český výraz *mávátka* je hovorový. Preto tu naozaj lepšie vyhovuje znenie *mávačka*, v ktorom sa prípona *-čka* pociťuje ako hovorová.

E. Smiešková (KS II, 167) zase upozornila na nevhodnosť pomenovania *kukadlo* za čes. *kukátko*. Vhodne zaň odporúča dvojslovné pomenovanie *divadelný ďalekohľad*, prípadne cudzí výraz *binokel*.

S podobnými problémami sa vyrovnáva E. Jóna, keď hľadá vhodný slovenský ekvivalent za český termín *sypátko* (nádobka na posýpanie). Jóna odporúča využiť starší výraz *posýpka* a netvoriť umelé ekvivalenty „sypadlo“ alebo „posýpadlo“ (SR 33, 1968, 62).

Vzhľadom na uvedené problémy bude účelné na väčšom počte príkladov preskúmať, aké typy výrazových prostriedkov v súčasnej spisovnej slovenčine zodpovedajú českým substantívam na *-tko*. Výsledky tohto nášho prieskumu sa budú môcť využiť nielen pri riešení praktických otázok jazykovej kultúry, ale aj pri práci na pripravovanom česko-slovenskom slovníku.

Príklady, ktoré sme uviedli vyššie, ukazujú, že oproti českým výrazom s príponou *-tko* máme v slovenčine najčastejšie pomenovania s príponou *-dlo*. Je to tak preto, lebo v slovenčine je prípona *-dlo* charakteristickým slovtvorným prostriedkom pre názvy nástrojov.⁵ A české výrazy na *-tko* sú práve pomenovania jednoduchých nástrojov a pomôcok.⁶ Uvedieme si niektoré česko-slovenské lexikálne paralely, v ktorých českým výrazom s príponou *-tko* zodpovedajú slovenské výrazy s príponou *-dlo*, pričom základy slov sú v oboch jazykoch spoločné (historicky totožné).

čes.

sloven. ekvivalenty

a) názvy predmetov dennej potreby

držátko
klekátko
lehátko

držadlo, rukoväť, rúčka (napr. na
klačadlo/klakadlo pero)
ležadlo

⁵ Porov. J. Horecký, *Mená strojov, prístrojov a nástrojov*, SaT III, 113—114 a *Slovtvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 119—121.

⁶ *Tvoření slov v češtině 2*, Praha 1967, 217.

nosítka	<i>nosidlá</i>
opěrátko	<i>operadlo</i>
plivátko	<i>pluvadlo, pluvák</i>
sedátko	<i>sedadlo</i>
stínítko	<i>tienidlo</i>
stupátko	<i>stúpadlo, stúpačka</i>
tlačítko	<i>tlačidlo, gombík (napr. na elektric- kom zariadení)</i>
zrcátko	<i>zrkadlo, zrkadielko</i>

h) názvy kuchárskych pomôcok

cedítka	<i>cedidlo, cedák, sítko</i>
párátko	<i>špáradlo, šparák</i>
struhátko	<i>strúhadlo, struhák, strúhač, strúhačka, strúžik</i>
škrabátko	<i>škrabadlo, škrabák, škrabačka, škrabáč</i>
vykrajovátko	<i>pykrajovadlo</i>

c) názvy kancelárskych a školských potrieb

kružítka	<i>kružidlo</i>
měřítka	<i>meradlo (merací prístroj alebo nástroj)</i>
odpichovátko	<i>odpichovadlo</i>
pečetítka	<i>pečatidlo, pečiatka, pečat</i>
pisátko	<i>pisadlo</i>
rýtko	<i>rydlo</i>
spínátko	<i>spínadlo, sponka, spona</i>
těžítko	<i>ťažidlo</i>
ukazovátko	<i>ukazovadlo</i>

d) názvy technických pomôcok a nástrojov

hladítka	<i>hladidlo</i>
chránítko	<i>chránidlo</i>
kapátko	<i>kvapkadlo lek.</i>
krmítka	<i>křmidlo, krmelec</i>
posouvátko	<i>posúvadlo, posúvač</i>
sluchátko	<i>slúchadlo</i>
stavítka	<i>stavidlo</i>
šlapátko	<i>šlapadlo</i>
vábítka	<i>vábido, vábec, vábnička, vábnik poľov.</i>
zdvíhátko	<i>zdvíhadlo</i>

e) abstraktný význam nadobudli výrazy

dělitko
vodítko

delidlo
vodidlo

V niektorých z uvedených paralel českému výrazu na *-tko* zodpovedá viac slovenských ekvivalentov: popri pomenovaní na *-dlo* jestvuje synonymný výraz (alebo i viac výrazov) s inou príponou alebo aj s iným základom. Obdobne je to i v češtine, kde je situácia o to komplikovanejšia, že v mnohých prípadoch popri pomenovaniach na *-tko* existujú aj pomenovania na *-dlo*, niekedy viac alebo menej synonymné (napr. *držadlo* — *držátko*, *zrcadlo* — *zrcátko* a i.), inokedy významovo celkom odlišné (napr. *dělidlo* — *dělitko*, *chapadlo* — *chapátko*, *páradlo* — *párátko* a i.).⁷ Rozdiel medzi češtinou a slovenčinou je tu teda v tom, že v češtine sa pôvodná prípona *-dlo* formálne a do veľkej miery aj významovo rozlíšila na príponu *-dlo* a príponu *-tko*, kým v slovenčine sa udržala jednotná prípona *-dlo*.

Do druhej skupiny česko-slovenských lexikálnych paralel zaradíme také pomenovania, v ktorých českému výrazu na *-tko* zodpovedá výraz s rovnakým základom, ale s odlišnou príponou (inou ako *-dlo*). Býva to niektorá z prípon, ktorými sa v slovenčine tvoria mená nástrojov, najmä *-č*, *-čka*, *-ák*. Niekoľko príkladov:

čes.

sloven. ekvivalenty

osušovátko/osušovač
rovnátko
tlumítko, dusítko *hud.*
ladítko/ladička *hud.*
mávátko
opalovátko
stupátko
obouvátko
párátko
cedítko (cedidlo)
cedník, sítko
škrabátko (škrabadlo)
škrabák (škrabačka)
škrabka
lízátko

osušovač
rovnač
tlmič, sordíno
ladička
mávačka
opaľovačky mn. č.⁸
stúpačka, stúpadlo
obuvák
šparák, špáradlo
cedák, cedidlo, sítko
škrabák, škrabačka, škrabadlo,
škrabáč, škrabka
lizanka

⁷ Porov. *Tvoření slov v češtině* 2, 215.

⁸ SSJ II popri *opaľovačky* uvádza aj výraz *opaľovadlo* s vysvetlením „časť úboru na opaľovanie“. Zdá sa však, že to je umelý kalk lexikografa za čes. *opalovátko*.

Do tretej skupiny by sme zaradili tie české výrazy na *-tko*, ktorých slovenské ekvivalenty majú iný lexikálny základ ako české pomenovania. Príslušné slovenské pomenovania patria najčastejšie k niektorému z tých slovotvorných typov, ktoré sú charakteristické pre mená nástrojov a prostriedkov. Vidieť to na nasledujúcich príkladoch.

čes.	sloven. ekvivalenty
kruhátko <i>kuch.</i>	<i>strúhadlo, strúhačka</i>
mačkátko/mačkadlo	<i>miagadlo</i> (napr. v zootechnike; SSJ neuvádza)
ořezávátko, řezátko	<i>strúhadlo</i> (na ceruzky), <i>rezač</i> (na papier), <i>rezačka</i> (vo fotografii)
tiskátko	<i>tlačidlo</i>
naslouchátko <i>med.</i>	<i>naslúchadlo, načúvadlo</i> (?, SSJ neuvádza)
řídítko	<i>kormidlo</i> (vo vojenskej terminológii i <i>riadiadlo, riadidlá</i>)
trsátko, tepátko <i>hud.</i>	<i>brnkaadlo, hovor. i brnkačka</i>
dusítko <i>hud.</i>	<i>tlmíť</i>
šoupátko	<i>posúvač</i>
hradítko	<i>zasúvač</i>
hledítko	1. <i>cieľníček</i> (strelecký termín; SSJ neuvádza)
průhledítko <i>voj.</i>	2. <i>priezor</i> (pozorovací oblôčik)
prodlužovátko	<i>priezorník</i> (SSJ neuvádza)
chrastítko, chřestítko,	<i>násadec, nástavec</i>
hrkátko	<i>hrkáľka, nár. i hrkolec</i>

Oveľa zriedkavejšie ako uvedené tri skupiny sú také prípady, v ktorých české pomenovania na *-tko* a príslušný slovenský termín majú celkom odlišnú sémantickú i slovotvornú motiváciu. Tak napríklad proti českému *razítko* je v slovenčine *pečiatka*, proti čes. *kukátko* je sloven. (*divadelný*) *dalekohľad*, proti čes. *šidítko* je sloven. *cucľík, cumlík, cumel'*. Niekedy sa proti českému výrazu na *-tko* v slovenčine používa termín cudzieho pôvodu. Napríklad v českej kuchárskej a poľnohospodárskej terminológii sa popri výrazoch *forma, formička* vytvoril aj domáci výraz *tvorítko*, ale v slovenčine máme len termíny *forma, formička*. V češtine popri *mikrofon* (súčasť mikrotelefónu) je aj domáci termín *mluvítko*, kým v slovenčine máme iba *mikrofón*. Za *pravitko* sa v slovenčine presadzuje *lineár*.

V niekoľkých prípadoch má slovenčina proti českému výrazu na *-tko* združené (dvojslovné) pomenovanie. Tak za čes. *potítko* je v slovenčine *potná vložka*. Za čes. *kadeřítka* v kaderníckej terminológii je sloven. *ondulačné železo* i *železá na kučeraenie* (vhodné by tu bolo

aj deminutívum *železko, železka*). Vo vojenskej terminológii proti čes. *pojítka* je sloven. *spojovacie prostriedky*. V matematickej terminológii sa nielen v slovenčine, ale i v češtine dáva prednosť združeným pomenovaniám *znamienko delenia* (č. *znaménko dělení*), *z. násobenia* (č. *z. násobení*), *z. odmocňovania* (č. *z. odmocňování*), *z. rovnosti* pred slangovými výrazmi *delítka* (č. *dělitko*), *násobitko* (*množítka*), *odmocnítko*, *rovnítka*. Zariadenie, pomocou ktorého sa dieťa učí chodiť, má v češtine názov *chodítka* alebo *běhátka*. V niektorých slovenských nárečiach toto zariadenie volajú *chodiaca stolička*. Ako termín sa však lepšie hodí jednoslovný výraz *behúľ*, pochádzajúci takisto z ľudovej reči.

Za niektoré české termíny s príponou *-tko* slovenčina dosiaľ nemá vhodné ekvivalenty. Nepodarilo sa nám zistiť príliehavé slovenské pomenovania napríklad za tieto české výrazy: *hrotítka* (pomôcka na úpravu hrotu tuhy), *chapátka* (v záhradníctve drevená pinzeta na pripíchanie sadeníc), *pudrátko/pudrovátko* (pomôcka na pudrovanie tváre, vkladaná do pudrenky; páperová má starší názov *labutienka*, čes. *labutěnka*), *škrťátka* (drsná plôška so zápalnou látkou na zapáľovanie zápaliek).

Zhrnujeme: Spisovná slovenčina nemá slovotvornú príponu *-tko*. Mená nástrojov a prostriedkov, ktoré sa v češtine často tvoria príponou *-tko*, majú v slovenčine najčastejšie príponu *-dlo*, zriedkavejšie prípony *-č*, *-čka*, *-ák*. Niekedy sa využívajú aj iné slovotvorné postupy. Pri hľadaní vhodných slovenských ekvivalentov za české pomenovania na *-tko* neslobodno postupovať mechanicky, ale treba prihliadať aj na stylistickú platnosť výrazových prostriedkov.

Zanedbávanie tvarov podmieňovacieho spôsobu minulého

GEJZA HORÁK

V gramatikách spisovnej slovenčiny sa môžeme poučiť, že tvarmi podmieňovacieho spôsobu vyslovujeme neskutočné deje, ktoré by sa v istých podmienkach mohli stať v príslušnom čase skutočnými (reálnymi).

Proti tvarom oznamovacieho spôsobu, ktorými sa v príslušnom čase vyslovujú skutočné (reálne) deje, napr. *píšem, písal som, bol som písal*, máme tvary podmieňovacieho spôsobu *písal by som, bol by som písal* a *bol by som býval písal*. Tvarom *písal by som* vyjadrujeme neskutočný (podmienový, želaný) dej v prítomnosti, tvarom *bol by som písal* vyjadrujeme neskutočný dej v minulosti a tvarom *bol by som býval písal* (ktorý je zriedkavejší) vyjadrujeme neskutočný dej ako predminulý alebo dávno minulý.

Keď pozornejšie čítame rozličné texty, a to najmä z dennej tlače a z časopisov, zisťujeme, že daktorí autori, ktorí sa slovenčinu naučili ako cudzí jazyk, ba niekedy i ľudia s materinským jazykom slovenským, robia pri používaní tvarov podmieňovacieho spôsobu chyby. Chceme tu na to poukázať a požiadať o nápravu.

Prizríme sa na tieto tri zložené vety, ktoré sme čítali v našej dennej tlači: 1. Podľa chirurga, ktorý operoval senátora Roberta Kennedyho, mohol byť senátorov život zachránený, keby osudná strela zasiahla hlavu o jediný centimeter viac vzadu. — 2. Cez celý čas operácie nezaregistrovali lekári, že by pacient prišiel k vedomiu. — 3. Aj brat zatknutého v interview vyhlásil, že jeho brat by neurobil nič, keby mu za to nezaplatili. (Pravda z 11. júna 1968)

To, že myšlienky vyslovené v uvedených zložených vetách sa zaraďujú do minulosti, ukazujú slovesné tvary 1. *mohol byť zachránený*, 2. *nezaregistrovali*, 3. *vyhlásil*. Tieto tvary sú v poriadku: správnym tvarom vyjadrujú to, čo vyjadriť majú. No nie sú už v poriadku tvary, ktoré sú s nimi vnútorne (významovo) zviazané a formálne (tvarovo) od nich závislé. Proti tvaru (výrazu) *mohol byť zachránený* máme „keby [osudná strela] zasiahla“, proti tvaru *nezaregistrovali* čítame „[že] by [pacient] prišiel k vedomiu“ a proti tvaru *vyhlásil* máme dvojicu tvarov „[že] by neurobil, keby mu nezaplatili“.

Vo všetkých prípadoch ide zreteľne o minulé neskutočné deje, preto podľa normy platnej v spisovnej slovenčine majú byť vyjadrené minulým tvarom podmieňovacieho spôsobu, takto: 1. keby bola zasiahla (nie „keby zasiahla“), 2. bol by prišiel k vedomiu (nie „prišiel by

k vedomiu“) a 3. by nebol urobil, keby {mu} neboli zaplatili (nie „by neurobil, keby {mu} nezaplatili“). Len takto v uvedených zložených vetách nastane časový súlad medzi tým, čo sa má vysloviť, a ako sa to vyslovuje.

Keď v troch východiskových vetách vykonáme potrebnú opravu, vety nadobudnú takúto správnu podobu: 1. Podľa chirurga, ktorý operoval senátora Roberta Kennedyho, mohol byť senátorov život zachránený, keby osudná strela bola zasiahla hlavu o jediný centimeter viac vzadu. — 2. Cez celý čas operácie nezaregistrovali lekári, že by pacient bol prišiel k vedomiu. — 3. Aj brat zatknutého v interview vyhlásil, že jeho brat by nebol urobil nič, keby mu za to neboli zaplatili.

Veď i ľudia s necvičeným jazykovým povedomím zistia, že je rozdiel medzi tým, keď povieme *Keby si sa po mňa ohlásil, šli by sme spolu* a *Keby si sa bol po mňa ohlásil, boli by sme šli spolu*. Prvá zložená veta vyslovuje možné deje v prítomnosti (možno ich uskutočniť) a druhá vyslovuje deje, ktoré boli možné v minulosti (nemožno ich už realizovať, sú fiktívne).

Na zanedbávanie tvarov podmieňovacieho spôsobu minulého sme už upozorňovali. Kto by sa o tom chcel podrobnejšie poučiť, odporúčame mu prečítať si článok K niektorým tvarom kategórie času a spôsobu v spisovnej slovenčine (Jazykovedné štúdie IV, 1959, str. 175—184) a príslušné časti Morfológie slovenského jazyka (Bratislava 1966, str. 429—430 a 545). Túto nepríjemnú návratnú chybu sme pripomínali v rozličných besedách, no doteraz bez potrebného výsledku. Ukazuje sa, že by tu pomohlo pozornejšie štúdium slovenskej gramatiky; i to patrí do pracovného plánu slovenského novinára.

Hrozí nám „slovangličtina“?

LADISLAV DVONČ

V dvoch príspevkoch, ktoré vyšli v časopisoch *Predvoj* a *Kultúra* slova, oboznámila nás M. Pisárčiková s nápadným prenikaním anglických, resp. amerických slov a spojení slov do nemčiny v Nemeckej spolkovej republike.¹ Už dávnejšie sme mali možnosť čítať o masovom

¹ Pozri M. Pisárčiková, *Jazykové starosti v NSR*, *Kultúra slova* 1, 1967, 353—355. — T á ž e, *Majú aj inde jazykové problémy?*, *Predvoj* 4, 1968, č. 2, str. 14.

penikani anglicizmov a amerikanizmov do iného západoeurópskeho jazyka, do francúzštiny.² Táto záplava anglických slov dosahuje také rozmery, že na označenie anglicizmami popretkáwanej francúzštiny vznikol dokonca osobitný výraz „frangličtina“ (porov. názov knihy *Parlez-vous franglais?*, ktorá vyšla vo Francúzsku).

Na informácie M. Pisárčikovej o stave v západnom Nemecku nadviazal na stránkach tohto časopisu Š. Michalus.³ V podstate súhlasí s jej formuláciou, že vpád anglických slov do nemčiny treba dávať do súvisu s integráciou Nemeckej spolkovej republiky do západného sveta. Konštatuje však, že so záplavou nových slov anglického pôvodu stretávame sa najnovšie aj u nás, pričom v tomto prípade nejde o integráciu do západného sveta. Príčiny tohto stavu vidí v snahe po módnosti, výlučnosti, extravagancii. S mienkou M. Pisárčikovej, že by do východnej Európy prenikala angličtina menej, nesúhlasí. Uzatvára, že síce nemožno tvrdiť, že by sme azda boli došli v tejto oblasti tak ďaleko ako v Nemeckej spolkovej republike (a dodajme aj vo Francúzsku, prípadne aj v iných západoeurópskych krajinách), no nazdáva sa, že nezdravý vplyv angličtiny v niektorých oblastiach je nielen jazykový problém, takže bude treba robiť rozličné nápravné kroky na odstránenie takýchto nedostatkov, resp. na zamedzenie nezdravého prílevu niektorých anglických a iných cudzích slov.

Ako vidieť, vyslovujú sa tu vážne pripomienky k preberaniu niektorých slov z angličtiny, resp. aj z iných jazykov do slovenčiny. Chceme uviesť, ako sa my dívame na túto otázku.

Z angličtiny sa dnes preberajú v pomerne hojnej miere jednotlivé slová nielen do nemčiny alebo do francúzštiny, ako sme to vyššie spomenuli, ale aj do iných jazykov. Je mimoriadne zaujímavé, že sa šírenie anglických slov neobmedzuje len na tzv. západný svet, ale o ich penikani v značnej miere možno hovoriť aj v socialistickom svete, a to nielen v Európe (to sa týka preberania slov z angličtiny napr. do slovenčiny alebo do češtiny), ale aj v Amerike, kde sa takéto slová dostávajú do španielčiny na Kube, ako nás o tom informoval časopis *Cizí jazyky ve škole*.⁴ Slová z angličtiny sa do jednotlivých jazykov preberajú už dávnejšie, čo ukazuje, že nejde len o dajaký chvíľkový jav. Príčiny preberania slov z angličtiny budú teda vážnejšieho charakteru, hoci nemožno poprieť, že v niektorých prípadoch ide len o snahu po akejsi módnosti, výlučnosti, extravagancii, ako o tom hovorí Š. Michalus. Všimnime si jednotlivé slová preberané z angličtiny podrobnejšie, aby sme mohli zodpovednejšie určiť, čo rozhoduje o ich prechode

² Pozri o tom v mojom príspevku *K písaniu i a y v slovách prevzatých z angličtiny*, Slovenská reč 33, 1968, 15 n.

³ Š. Michalus, *O istej módnnej vlne*, Kultúra slova 2, 1968, 77–79.

⁴ Pozri v citovanom mojom príspevku na str. 16.

do slovnej zásoby nášho jazyka. Ukazuje sa, že z tohto hľadiska možno vymedziť viacero skupín.

Vo väčšine prípadov ide o preberanie takých výrazov z angličtiny, čo sú spojené s istým vedeckým pokrokom alebo širšie s kultúrnymi a civilizačnými výdobytkami angloamerického sveta. S príslušnými vecami alebo pojmami sa preberajú aj anglické pomenovania; v niektorých prípadoch sa kalkujú, prekladajú. K týmto slovám možno rátať zo staršej vrstvy slov prevzatých z angličtiny do slovenčiny jednotlivé športové výrazy, ako *gól*, *buly*, *šprint*, z novších výrazov dosť slov z jednotlivých vedných disciplín, ako napr. *genetika*, *kybernetika*, veľmi početné sú slová z oblasti techniky a z oblasti umenia, najmä hudby.⁵ Pravda, aj tu by sa dalo uvažovať, či sa v jednotlivých prípadoch musia preberať bez zmeny pôvodné anglické slová (je napr. známe, že v češtine namiesto anglických slov bývajú v športovej terminológii neraz slová utvorené z domácich fondov, porov. *futbal* — *kopaná*, *basketbal* — *košíková* a pod.); ak sa však v týchto prípadoch prevažne preberajú pôvodné anglické výrazy, je to azda skôr dôsledok toho, že súčasný vývin je príliš rýchly, takže sme priam „nútení“ preberať pôvodné anglické slová a neostáva nám čas na utváranie domácich pomenovaní. Takéto výrazy veľmi rýchlo zdomácnievajú z hláskoslovnej, pravopisnej i morfolologickej stránky, a tak ich používanie v našom jazyku nerobí ťažkosti.

V iných prípadoch ide o preberanie výrazov označujúcich realie z anglického alebo amerického života, napr. *farma*, *kouboj*, *ranč*, *šerif*, *lord*, *sir*, *penca*, *šiling* a pod. Takto sa preberajú pôvodné výrazy aj z iných jazykov, napr. *gaučo*, *mačeta*, *sombrero*, *gondola*, *kolchoz*, *kozák* a pod. Cudzím výrazom tohto typu sa nemôže ubrániť nijaký jazyk.

Iná je otázka, prečo sa tak pohotovo, ochotne preberajú aj výrazy typu *trend*, ktoré vlastne vyjadrujú to isté, čo dávno používané domáce slová. M. Pisárčiková a Š. Michalus spomínajú tu módnosť, extravaganciu, snahu po osobitnosti. S týmto momentom nesporne treba rátať, a to najmä u používateľov jazyka menej rozhľadených vo vlastnom jazyku. Treba tu však rátať i s niektorými inými momentmi, napr. aj s istou nepripravenosťou nášho konzumenta na cudziu, po anglicky písanú literatúru. Ide o veľmi silné podliehanie vplyvu tohto jazyka, ktorý sa dnes vyformúva na popredný jazyk vo vedeckej tvorbe, v obchodnom živote, v diplomacii atď.

⁵ Pozri v citovanom mojom príspevku na str. 15—16 alebo v mojom príspevku *K pravopisu niektorých novších slov na -er prevzatých z angličtiny*, Československý terminologický časopis 3, 1964, 47—55.

Osobitne treba posudzovať používanie slov typu *minisukňa*.⁶ Niet sporu, že sa dnes tieto slová používajú vo veľkej miere. Používanie týchto slov netreba však podľa mojej mienky preceňovať. Je to obľúbený prostriedok v publicistike, ktorý ako každá móda podlieha zmenám. V niektorých prípadoch používania slov s *mini-* ide o akési „hranie“ sa s takýmito slovami; hľadajú sa krajné možnosti využitia vyjadrení tohto typu. Ale zas na druhej strane používanie takýchto slov nie je úplne náhodné a neodôvodnené. Treba tu brať do úvahy súčasnú prevratnú zmenu vo svete. Napr. miniaturizácia v technike znamená prevrat v ustálených predstavách o rozmeroch istých predmetov. Bežné rozmery niektorých vecí sa zas v modernom svete stávajú prekážkou, napr. autá bežných rozmerov sa pri obrovskom vzraste počtu áut stávajú nemotornými predmetmi, s ktorými nemožno vhodne manévrovať vo väčších mestách. Preto sa niekedy ukazujú ako vhodnejšie autá menších rozmerov. Po vzniku pomenovania *minisukňa* sa na označenie takýchto výrobkov priam natíska pomenovanie *miniauto*. To isté možno povedať o súčasných bytoch so značne zmenšenými rozmermi (v porovnaní so staršími, priestornými bytmi), o moderných zariadeniach najrozličnejšieho druhu atď. Treba si pritom všimnúť jednotlivé pomenovania s *mini-* z hľadiska štylistického. Pomenovanie *minisukňa* možno dnes už pokladať za výraz patriaci do „normálnej“ slovnej zásoby jazyka. Zato početné slová s *mini-* sú výrazne hovorové jazykové prvky, napr. *miniauto*, *minibyt*, *miniobchod*, *minibufet* a pod. Slová s *mini-* pokladáme za obohatenie hovorového štýlu nášho spisovného jazyka.

Ukazuje sa, že vo väčšine prípadov nemožno mať vážnejšie námietky proti preberaniu slov z angličtiny, ako nemožno odmietať ani iné slová prevzaté z cudzích jazykov, napr. z latinčiny, gréčtiny, francúzštiny, rumunčiny, nemčiny a pod. Módnosť, extravagancia, túžba po „svetovosti“ prejavuje sa podľa nášho pozorovania najčastejšie v skostnatenom pridŕžaní sa pôvodnej pravopisnej podoby cudzích slov, v tomto prípade pôvodnej podoby anglických slov. Ako je známe, cudzie slová po istom čase zdomácnievajú; prispôsobujú sa z hľadiska pravopisu, výslovnosti a tvaroslovia (skloňovania) domácim slovám. To je proces úplne prirodzený a ustavičný. Mnoho slov cudzieho pôvodu sa takto zaradilo do nášho jazyka, takéto slová stali sa čiastočne alebo úplne zdomácnenými prevzatými slovami, takže si neraz ich cudzí pôvod ani neuvedomujeme. Nemiestna snaha po „svetovosti“ sa prejavuje v absolutizácii pôvodnej pravopisnej podoby, v akomsi jej obdive, fetišizácii. Príkladov na takýto postup máme u nás dosť. Jedným z nich je napr. vedomé zachovávanie pôvodnej pravopisnej podoby

⁶ Pozri A. Tejnor, *Minisukně a minipublicistika*, Naše řeč 50, 1967, 51—53.

by slova *džez*, t. j. *jazz*. Podoba *džez* sa vidí niektorým našim ľuďom nesprávna, priam „vulgárna“.⁷ Podobne len nemiestnou snahou po výlučnosti a nepochopením základných princípov nášho pravopisu si možno vyložiť používanie neprírodzenej podoby *Club grafikov* namiesto *Klub grafikov*. Slovo *klub* v našom jazyku už dávno zdomácnelo a píše sa so začiatočným *k*; pôvodnú podobu *club* by sme mohli použiť len v tzv. lexikálnom citáte, t. j. v doslovnom, presnom uvádzaní anglického názvu s týmto slovom, nie však v spojení s tvarom 2. p. mn. č. od domáceho (zdomácneneho) podstatného mena *grafik*. S používaním podoby *Club grafikov* nemožno súhlasiť. Niektorí používatelia jazyka, ktorí si mylne vykladajú používanie zdomácnených a nezdomácnených slov cudzieho pôvodu v našom jazyku, vymáhajú si používanie pôvodných pravopisných foriem slov angl. pôvodu neraz ostentatívne, autoritársky, ignorujúc stanovisko jazykovedcov, vyjadrené v príslušných normatívnych príručkách. Aj slová anglického pôvodu podliehajú celkom zákonite procesu zdomácnovania napr. z pravopisnej stránky (rovnako je to aj v iných jazykoch). Proti tomuto prirodzenému vývinu v jazyku sa nemožno brániť nemiestnym ignorovaním stavu v platných normatívnych príručkách.

Takáto snaha sa môže prejavovať aj pri skloňovaní, resp. neskloňovaní slov anglického pôvodu. Niektorí používatelia jazyka napr. vedome používajú podobu *Bohemians* ako tvar množného čísla aj v našom jazyku, teda *Bohemians prehrali*. Ide tu o nadradovanie alebo zdôrazňovanie etymologického hľadiska — o snahu ukázať znalosť pôvodu tohto pomenovania. To je istá snaha po výlučnosti, extravagancii, snaha vyvyšovať sa nad okolie. V skutočnosti sa u nás pomenovanie *Bohemians* berie ako ktorékoľvek mužské neživotné podstatné meno (podľa jeho zakončenia), pričom sa vyslovuje ako slovenské, nie anglické slovo.⁸ Takéto používanie slova *Bohemians* (a iných podobných slov) nie je prejavom nekultúrnosti, ale výrazom vraďovania cudzieho pomenovania do štruktúry nášho spisovného jazyka.

Poznámky o slovách anglického pôvodu by sme chceli uzavrieť konštatovaním, že snahu po módnosti, extravagancii, výlučnosti a pod. možno vidieť ani nie tak v preberaní takýchto slov, ale skôr v nepriemeranom zdôrazňovaní etymologického hľadiska pri používaní slov

⁷ K tomu pozri môj príspevok *Džezový jazzový slovník*, Kultúra slova 1, 1967, 238—241 alebo príspevok F. Kočiša *Jazz kontra džez*, Večerník 12, 1967, č. 183 (5. aug.), str. 5.

⁸ Pozri E. Ružičková, *Ako je to s podstatným menom Bohemians?*, Slovenská reč 32, 1967, 62 alebo môj príspevok *Bohemians, Beatles, Times*, Kultúra slova 1, 1967, 206—209. V tejto súvislosti môžeme uviesť, že napr. F. Kočiš pranieruje ako prejav snahy po „svetovosti“ aj nesprávne skloňovanie názvu *Montreal* v 6. páde s príponou *-i* namiesto *-e* (pozri jeho príspevok *Naša jazyková svetovosť*, Večerník 12, 1967, č. 117 z 20. mája, str. 5).

angl. pôvodu v našom jazyku (porov. aj výslovnosť *Bohemians*). Prejavuje sa to v (zámernom) používaní pôvodných pravopisných podôb namiesto zdomácnených alebo v používaní takýchto slov, resp. ich foriem vo význame, aký majú v anglickom jazyku (*Bohemians* = *Česi*). Na takýto nesprávny prístup k používaniu slov anglického pôvodu v našom jazyku bude musieť naša jazykoveda v budúcnosti sústavne upozorňovať,⁹ aby sa v tomto bode nenarúšala stabilita nášho spisovného jazyka.

Aj keď sa do slovenčiny dostáva v poslednom čase väčší počet slov, nebezpečenstvo „slovangličtiny“, akéhosi makarónskeho anglicko-slovenského jazykového útvaru nám nehrozí. Slová anglického pôvodu pomerne rýchlo zdomácnievajú, a tak prestávajú byť prvkami, ktoré by sa neorganicky vynímali v štruktúre spisovného jazyka. Nepočetné snahy o vedomé udržiavanie pôvodných foriem neznamenajú inak pre náš jazyk vážnejšie nebezpečenstvo.

DISKUSIE

Ešte o prekladaní termínov otopný, topný

PETER HAČUNDA

V príspevku *Ešte o termínoch v tepelnej technike* (Kultúra slova 2, 1968, 49—50) reaguje dr. Horecký na môj príspevok *Prekladanie termínov otopný, topný* (tamže 48—49). Nás pracovníkov v tepelnej technike však toto reagovanie nemôže uspokojiť, lebo dr. Horecký ním vlastne nezaujíma stanovisko k môjmu návrhu na prekladanie uvedených termínov a neuvádza, či by navrhovaný preklad bol dobrý alebo zlý, ale uvádza, akým slovesom v neurčitku sa v slovenčine označuje pojem „dodávať teplo do priestoru“ a „vyvíjať teplo“. Hovorí, že pre pojem „dodávať teplo do priestoru“ máme v slovenčine slovesá *kúriť*, resp. *vykurovať*, ale že *kúriť* znamená aj „udržiavať oheň“ (teda vlast-

⁹ Na nesprávnosť používania podoby *jazz* namiesto *džez* sa upozorňuje v príspevkoch citovaných v pozn. 7. Podoba *jazz* je, pravda, úplne oprávnená v lexikálnych citátoch (ako súčasť anglického pomenovania, citovaného doslovne v slovenskom kontexte).

ne „vyvíjať teplo“). S tým možno súhlasiť. Skutočnosť v živote je taká. Hneď v ďalšej vete však Horecký hovorí, že pre prvý proces (t. j. pre pojem „vyvíjať teplo“) máme v slovenčine sloveso *hriať* (prípadne jeho náhrady — ako uvádza ďalej).

Nebolo mojim cieľom rozoberať tieto otázky, ale keď to už dr. Horecký uvádza, zaujmem k tomu stanovisko. Myslím si, že pre pojem „vyvíjať teplo“ sloveso *hriať* nie je vhodné. Potom by sme totiž museli pracovníka, ktorý zariaďuje vyvíjanie tepla označovať ako *hrejáč* (alebo *hráč*?). To by fažko obstálo.

Podľa nášho názoru niet inej cesty ako používať pre pojem „vyvíjať teplo“ sloveso *kúriť*. Ako však utvoriť od neho prídavné meno? V češtine je týmto prídavným menom *topný*. Ako by malo takéto prídavné meno znieť v slovenčine? A ako utvoriť prídavné meno od „dodávať teplo do priestoru“ (v češtine *otopný*)? Práve na toto sme čakali odpoveď, resp. návrh dr. Horeckého. Dr. Horecký uvádza ako prídavné meno od pojmu „vyvíjať teplo“ slovo *výhrevný*. (Odôvodňuje to vyhranenosťou jeho významu.) Ani to sa nám celkom nezdá. Potom by napr. olej na spaľovanie (teda na vyvíjanie tepla) bol výhrevný olej? Od pojmu „dodávať teplo do priestoru“ neuvádza autor nijaké prídavné meno. Dr. Horecký teda ani nezaujíma stanovisko k mojim návrhom na preklad uvedených prídavných mien (môj príspevok je v podstate návrhom na ich znenie), ani sám neuvádza, ako správne majú znieť.

Očakávame, že dr. Horecký sa vyjadrí jednoznačnejšie. My totiž jednoznačne správne slovenské znenie prídavných mien od spomínaných dvoch procesov veľmi potrebujeme a ich ustálenie by sme uvítali.

Znova o prekladaní termínov otopný, topný

JÁN HORECKÝ

Znova musím opakovať — po opätovnej poznámke Ing. Hačundu —, že pri ustaľovaní terminológie nám nie je hlavným kritériom podoba skúmaných termínov v inom jazyku, ale ich miesto v pojmovej sústave a možnosti ich pomenovania prostriedkami národného jazyka.

V tomto stanovisku je nepriamo zahrnutá aj odpoveď na požiadavku Ing. Hačundu. Aby mu bolo moje riešenie ešte jasnejšie, pokúsim sa svoje závery formulovať ešte raz, a to vzhľadom na inkriminované prídavné mená *topný* a *otopný*. Za *otopný* navrhujem príd. meno *vykurovací*, teda: *otopné plochy* — *vykurovacie plochy*, *otopné obdobie* — *vykurovacie obdobie*, *otopné telesá* — *vykurovacie telesá*. Všetky tieto

spojenia uvádzam i v závere svojej predchádzajúcej poznámky. Spojenie *vyhrievacia vložka* za *topná vložka* tam síce výslovne neuvádzam, ale kto pozná spojenie *topný odpor*, *topná duša* (a predpokladám, že tepelný technik ich iste pozná), vyvodí si aj správnu podobu *vyhrievacia vložka*.

A ešte poznámka: V prvom príspevku Ing. Hačunda navrhuje prekladať slovo *topný* príď. menom *hrejný*, no v druhom príspevku už tvrdí, že pre pojem „vyvíjať teplo“ sloveso *hriať* (od ktorého ja odvodzujem príďavné meno *vyhrievací*) nie je vhodné. A argument? Nejestvovanie takých podst. mien ako *hrejáč* alebo *hrač* (azda *hriač*?). Moja odpoveď: ak by také podst. meno bolo naozaj potrebné, možno utvoriť slovo *vyhrievač*.

ROZLIČNOSTI

Ažúr, ažúrka i — ažúra

V praxi, v hovorenom jazyku i v tlači sa zavše stretávame so slovami, ktoré nie sú zaznačené v základných jazykových príručkách, napr. v Slovníku slovenského jazyka alebo v iných slovníkoch. Väčšinou je to preto, lebo ide o chybné, nenáležité slová. Ale niekedy — z rozličných dôvodov, napr. nedopatrením alebo pre nedostatok dokladového materiálu, výpiskov z tlačенých textov — môže chýbať v týchto príručkách aj správne a živé slovo, proti ktorému nemožno mať z hľadiska jazykovej správnosti nijaké výhrady.

V našom prípade je to podstatné meno ženského rodu *ažúra*. Znamená to isté ako slovo *ažúr*, označuje teda druh bežnej výšivky, ktorá spočíva v tom, že sa niektoré nite tkaniny vyťahujú a zvyšujúce sa obšívajú do vzorky.

V Pravidlách slovenského pravopisu a v slovníkoch je zaznačená len podoba *ažúr*, podstatné meno mužského rodu. Slovník slovenského jazyka uvádza i podstatné meno ženského rodu — *ažúrka* — ako zdobneninu v hesle *ažúr*. K tomuto postupu máme dve poznámky. Po prvé, tieto dve slová sa dostali do jedného hesla (v slovníkárskej terminológii „hniezda“) nedopatrením, chybou, lebo od podstatného mena mužského rodu nemožno tvoriť odvodením zdobnené podstatné me-

no ženského rodu. Náležitá zdobenina od podstatného mena *ažúr* by mohla byť len *ažúrik*. Po druhé, v slovníku zaznačené slovo *ažúrka* predpokladá jestvovanie podstatného mena ženského rodu — *ažúra*.

Podstatné meno *ažúr* v spomínanom význame je francúzskeho pôvodu (*ajour* = otvor; z „à jour“). Ako podstatné meno mužského rodu je kodifikované aj v základných jazykových príručkách. Pri rešpektovaní tohto stavu však nemožno označiť za nesprávnu ani podobu *ažúra*. Podľa môjho prieskumu medzi ženami z rozličných krajov Slovenska sa podoba *ažúra* používa častejšie ako *ažúr*. Vo výpiskovej kartotéke JÚLŠ SAV nemáme síce doklady na 1. pád jednotného čísla — *ažúra*, ale doklad s tvarom 7. pádu množného čísla — *ažúrami* predpokladá v 1. páde podobu *ažúra*. Podoba *ažúra* vznikla pravdepodobne pod tlakom analógie s názvami iných druhov výšiviek, napr. *madeira*, *retiazka*, a najmä synonymného slova *mriežka*. Takto sa totiž domácim slovom pomenúva to, čo sa pôvodne cudzím slovom označuje ako *ažúr*. Jestvovanie a oprávnenosť podoby *ažúra* podporuje aj slovo *ažúrka*, ktoré uvádza i Slovník slovenského jazyka. Pritom podobu *ažúrka* možno pokladať za formálnu zdobeninu k slovu *ažúra*, ich vzťah je podobný ako medzi slovami *smotana* a *smotánka*, sú to vlastne synonymá.

Náš záver je súčasne odpoveďou na časté otázky adresované Jazykovej poradni: proti podstatnému menu *ažúra* nemožno mať z hľadiska jazykovej správnosti výhrady. Jeho hlásková a tvarová podoba je v súlade so zákonitostami spisovnej slovenčiny a utvorila sa analógiou podľa domácich slov. Slovo *ažúra* je synonymom slova *ažúrka* aj podstatného mena mužského rodu *ažúr*.

E. Smiešková

Zo slovenských ľudových názvov húb

Podpřovka obyčejná (michalka)

Koncom septembra a najmä v októbri bývajú pne ihličnatých, ale i listnatých stromov často obklopené alebo priam oblepené skupinkami i hlúčikmi nevelkých húb s hnedastým, tmavšími šupinkami pokrytým klobúkom a charakteristickým prstencom okolo hlúbika. Huba je nebezpečný parazit lesných porastov, lebo svojím podhubím môže napadnúť a zničiť aj žijúce stromy. Zbiera sa na celom Slovensku.

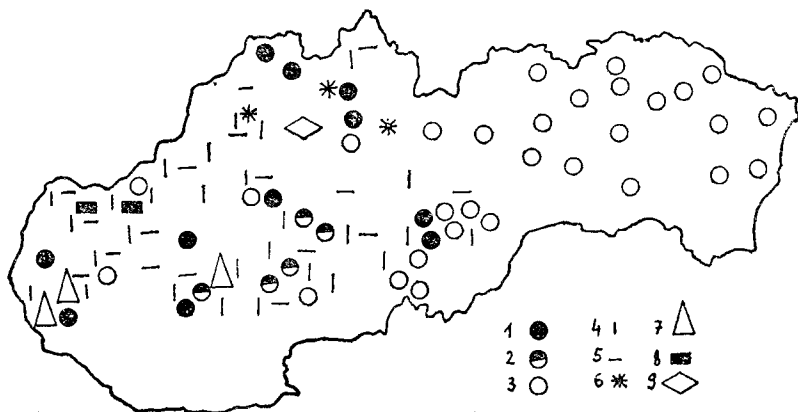
Slovenské ľudové názvy tejto známej huby sú motivované predovšetkým charakteristickým miestom výskytu a pomerne neskorým vegetačným obdobím. Inak motivované názvy sú zriedkavejšie.

Najrozšírenejšie sú názvy odvodené od slova *peň*. Pre východné Slovensko aj pre južné okrajové oblasti slovenského jazyka sú charakteristické názvy *podpenky/podpinky*, ojedinele aj *pinky*. V Gemeri, ale aj pri Lučenci a pri Ružomberku sa používa názov *openky*, na Horehroní aj *opienky*. Na strednom a juhozápadnom Slovensku sú rozšírené názvy *podpňovky/podpňúvky*, na severnom a severozápadnom Slovensku *pňovky*. Názov *podpníky* je doložený od Kremnice, Zvolena, Banskej Štiavnice a Nitry, od Levíc *pničky*.

Neskorým vegetačným obdobím sú motivované názvy *václavky* (Václava je 28. septembra), *michalky* (Michala je 29. septembra) a *jesienky*. Varianty názvu *václavka* sú rozšírené prakticky po celom západnom a strednom Slovensku; okrem základnej podoby máme sporadicky doložené znenia *láclavky*, *ráclavky*, *laclavičky*, *lacvajky*, *vícvalky*. Približne na rovnakej oblasti je rozšírené aj pomenovanie *michalky* s ojedinelými variantmi *michalice*, *michalanky*. Na severnom a severozápadnom Slovensku volajú tieto huby aj *jesienky/jasienky*.

Na slovenskom juhozápade sa vyskytujú názvy motivované hromadným výskytom, ako *hromadinky/hromadzinky*, *hromádky*. Z rovnakého zna-

Slovenské ľudové názvy *podpňovky* obyčajnej *Armillariella mellea*: 1. *podpňovky*, *podpňúvky*, *pňovky*; 2. *podpníčky*, *pničky*; 3. *podpenky*, *podpinky*, *openky*, *opienky*, *pinky*; 4. *václavky*, *láclavky*, *ráclavky*, *laclavičky*, *lacvajky*, *vícvalky*; 5. *michalky*, *michalice*, *michalanky*; 6. *jesienky*, *jasienky*; 7. *hromadinky*, *hromadzinky*, *hromádky*; 8. *honcule*, *honcúre*; 9. *veseliarky*.

ku pravdepodobne vychádzajú aj myjavské názvy *honcule/honcúre* a turčianske *veseliarky*.

Na Záhorí používaný názov *halamaše* súvisí s nemeckým pomenovaním *Hallimasch*.

Z jazykovozemepisnej charakteristiky vidieť, že sa na slovenskom jazykovom území stretajú a čiastočne aj prelínajú dva základné typy názvov, výrazne odlišné svojou motiváciou. Pritom názov *václavky*, súvisiaci so sviatkom českého patróna sv. Václava, je pravdepodobne novší, rovnako ako „poslovenčený“ názov *michalky*.

V staršej odbornej slovenskej literatúre sa používal najmä názov *václavka*, ojedinele aj *jasienka*. V súčasnej hubárskej terminológii je zaužívaný názov *podpňovka obyčajná (michalka)*. Oba názvy, *podpňovka* aj *michalka*, vychádzajú z domáceho ľudového názvoslovía, pričom názov *podpňovka* sa začleňuje medzi názvy tejto huby v ostatných slovanských jazykoch, ktoré boli odvodené od základu *peň*.

M. Majtánová

„Ryby a rybíe výrobky k rýchlemu pohosteniu“

Takouto výzvou ponúka jedna z našich bratislavských predajní rýb svoje výrobky, konzervy a polotovary, ktoré nám majú usporiť drahý čas, aby sme v prípade potreby čo najrýchlejšie mohli pohostiť čakajúcich i nečakaných návštevníkov v svojich domácnostiach. Dosiaľ sme vždy uvažovali, čo kúpime a pripravíme *na pohostenie* a teraz nám dakto nanucuje, aby sme *kupovali a pripravovali niečo k pohosteniu*. Ako dobre vychovaní ľudia sme doteraz vedeli, čo *k pohosteniu* patrí. Patrí *k nemu* pekne prestretý stôl, čisté prostredie, vlúdne tváre hostiteľov. Predložka *k* vo výraze *k pohosteniu* vyjadruje len blízkosť, spolupatričnosť istých vecí, ako sme ich práve spomenuli, a môžeme ju v tomto význame nahradiť predložkou *pri* s iným výrazom *pri pohostení má byť pekne prestretý stôl* atď. Ale ak potrebujeme vyjadriť účel a cieľ nákupu alebo príprav, môžeme použiť len predložku *na*, teda: *na pohostenie sú vhodné ryby a rybíe výrobky*. Preto *kupujeme, pripravujeme, zaobstarávame si, zháňame si, hľadáme na pohostenie ryby a všelijaké iné dobroty*. Aj reklama v uvedenej predajni mala teda mať takúto podobu: *Ryby a rybíe výrobky na rýchle pohostenie*. Alebo, ak mala byť výzva ešte úspornejšie vyjadrená — a to sa v reklame i žiada —, dala sa použiť neúplná veta: *Ryby a rybíe výrobky — rýchle pohostenie*.

Ak upravené výklady v našich obchodoch sú často nielen dobrou

reklamou vystavených výrobkov, ale spĺňajú svoje poslanie i z esteticko-výchovného hľadiska, mohli by sme k týmto dvom poslaniam priradiť aj tretie, nie menej závažné: jazykovovýchovné. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra ponúka aj aranžérom svoju poradenskú službu, aby mohli vyhotovovať bezchybné nápisy a výzvy.

M. Marsinová

Nie je názov ako názov

Hnevám sa na ľudí, ktorí mi z dajakých pohnútok spotvorili priezvisko na *Szabol*, alebo ktorí sa nazdávajú, že napríklad každé priezvisko *Horvát* musí mať na konci *-h* (*Horváth*). Ešte smutnejšia vec, keď niekto nesprávne píše svoje vlastné meno: *Otto, Emma, Julius, Gustav, Terezia, Pavlína* (správne má byť: *Oto, Ema, Július, Gustáv, Terézia, Paulína*). Ale najviac zaráža, keď stovky či tisícky pracovníkov spokojne používajú nesprávny názov svojej organizácie.

V Práci z 30. 8. 1968 som sa pozastavil nad štábom Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti Západoslovenského kraja. Teda krajskej správy kraja... Nevdojak mi to pripomenulo rovnako nepodarený názov Krajského investorského útvaru Východoslovenského kraja v Košiciach, známejšieho pod značkou KIÚ. I v tomto názve išlo o dva synonymné prívlastky — jeden zhodný a druhý nezahodný — pri nadradenom slove: *krajský útvar kraja*. Aké nelogické! A koľko hlavičkových papierov a pečiatok propagovalo medzi nami takýto nelogický názov! Pred niekoľkými týždňami už KIÚ zrušili a utvorili z neho dve samostatné organizácie, z ktorých jedna dostala názov *Stavoinvesta, inžinierska organizácia, Košice*. Ďalší nepodarok. Hybridný jednoslovný názov *Stavoinvesta* síce má určité výhody pred viacslovným pomenovaním, lenže nevystihuje investorskú činnosť, ktorá by sa dala dvoj-slovné označiť ako *stavebné investorstvo* alebo *investorstvo stavieb*. Slovenská časť názvu významovo pripomína stav alebo sloveso *stavať*, z ktorého sa nie celkom náležite utvorili napr. názvy *Stavomontáže* (neskôr ho opravili na *Stavebné montáže*) alebo *Stavoindustria*. Nuž veru z názvu nešťastne pokrstenej organizácie sa naši občania nedotípi, že tu nejde o stavebnú, ale o investorskú činnosť. Skôr by jej bol prišiel jednoduchší názov *Investa*.

V poslednom čase si hriechne odvykáme od stručného pomenovania organizácií a ich zložiek. Spomeňme si napr. na *odbor vodného a lesného hospodárstva a poľnohospodárstva ONV* alebo *KNV*. Kedysi sa takýto odbor volal *odbor pôdohospodárstva*. Krátko, výstižne a zreteľne. Nikto si ho nepletol, ani nehromžil na jeho štylistickú kostrbatosť. Alebo ako prišli do módy názvy podnikov typu *Dopravný podnik mes-*

ta Košíc! Lenže pri písaní adresy pri takýchto názvoch treba duplicitne vyznačovať meno mesta, napr. *Bytový podnik mesta Košíc, Košice, Leninova 46*. Okrem toho všeobecné názvy takýchto podnikov sa musia pretvárať. Napríklad pre Dopravný podnik mesta Bratislavy a podobné podniky iných miest je všeobecný názov *mestské dopravné podniky*. Účelnejšie by teda bolo uprednostňovať kratšie názvy: *Mestský dopravný podnik (Mestská doprava, Dopravný podnik a pod.) v Bratislave*.

Používanie veľkých písmen v názvoch upravuje § 53 Pravidiel slovenského pravopisu. Škoda, že si túto úpravu neosvojili ľudia, ktorí sú platení a zodpovední za vyhotovenie takýchto firemných tabúl: *Ručná Výroba obuvi, Železiarsky Tovar, Obuvnícky Salón, Rádioamatérske Potreby, Obnova-Vkus*, prípadne za vytlačenie hlavičkového papiera s názvom *Východoslovenské Vodovody a Kanalizácie, podnikové riaditeľstvo Košice, Komenského 50*. V graficky upravených názvoch sa pripúšťa len jednotné používanie veľkých písmen (napr. *OBNOVA — VKUS*), nie však ich svojvoľné používanie. Spomenuté názvy bolo treba správne napísať takto: *Ručná výroba obuvi, Železiarsky tovar, Obnova, Východoslovenské vodovody a kanalizácie, podnikové riaditeľstvo, Košice, Komenského 50*.

Neistotu badať i pri písaní čiarok v úplných názvoch organizácií (s udaním adresy). Meno obce v platnosti prívlastku neoddeľujeme čiarkami. Napr. v názve *Potraviny Košice, závod 11-06, Prešov* meno *Košice* vôbec neurčuje sídlo závodu (adresu) a má rovnakú prívlastkovú platnosť ako *košické Potraviny*. Podobne i v skrátených názvoch typu *Dukla Praha* ide len o označenie totožnosti (*pražská Dukla*) a nie určenie miesta. Podľa toho píšeme bez čiarok i skrátené názvy *ONV Žilina, Vinárske závody Bratislava* a pod. Lenže ak menom obce chceme označiť sídlo organizácie, čiže ak meno má platnosť príslovkového určenia miesta, oddeľujeme ho čiarkou od vlastného názvu (*Vinárske závody, odborový podnik, Bratislava*), alebo dáme prednosť predložkovému spojeniu (*Okresný národný výbor v Žiline*).

F. Sabol

Vlastné mená v technických termínoch

Ako súčasť technických termínov vlastné mená bývajú najčastejšie pri názvoch skúšok, metód, pravidiel, prístrojov a zariadení, kde sa názov bližšie určuje menom pôvodcu. Pri tvorení termínov motivovaných vlastným menom sa nedodržiať niektoré zásady.

1. Nerešpektuje sa pravidlo o zaradovaní jednotlivých vlastných mien k skloňovacím vzorom, o čom svedčia termíny *Shoreova stupnica*, *Shorova stupnica* (ČSN 62 1415), *Mooneyov prístroj*, *Mooneyova bezpečnosť* (ČSN 62 1415), *Varleyova metóda*. Podľa Morfológie slovenského jazyka mužské podstatné mená cudzieho pôvodu, ktoré sa končia na samohlásku a vyslovujú sa so samohláskami -i, -í, -e, -é, majú osobitné skloňovanie podľa vzoru *kuli* (*kuli*, *kuliho*, *kulimu*). Správne podoby týchto termínov teda budú: *Shoreho stupnica* (lebo sa v príslušnom priezvisku vyslovuje koncové *e*), *Mooneyho bezpečnosť*, *Varleyho metóda*.

2. Nedodržuje sa zásada prispôbiť cudzie vlastné meno domácejmu jazykovému systému. Meno pôvodcu musí mať tvar alebo druhého pádu (tzv. genitív pôvodcu), alebo privlastňovacieho prídavného mena. Teda nie *Bambury mixér*, *metóda Goodrich*, *prístroj Schoper-Schob*, ale *Bamburyho mixér*, *Goodrichova metóda*, *Schoperov-Schobov prístroj*.

3. V takých prípadoch, keď podstatné meno bližšie určujú dve vlastné mená, musia sa prispôbiť domácejmu skloňovaniu obidve priezviská. Táto zásada sa veľmi často nedodržiava: *Hantzsche-Widmannov systém* (v knihe *Názvoslovie organických zlúčenín*), *sekunda Saybolt-Furolova*, článok *Latimer-Clarkov* (Nová mērová soustava), *Kubelka-Munkova teória*, *Flory-Hugginsov parameter*, *Bergman-Junkova skúška*, *Vogel-Ossagov viskozimeter*. Správne podoby týchto termínov sú: *Hantzschov-Widmannov systém*, *Sayboltova-Furolova sekunda*, *Latimerov-Clarkov článok*, *Kubelkova-Munkova teória*, *Floryho-Hugginsov parameter*, *Bergmanova-Junkova skúška*, *Vogelov-Ossagov viskozimeter*.

I. Stehlíková

Ale napriek tomu všetkému

V týchto dňoch častejšie sa schádzame na spoločné zasadania a tiež častejšie verejne hovoríme. Vo svojich ústnych prejavoch mali by sme viac dbať aj na jazykovú správnosť.

Na jednej schôdzke som si zaznamenala vetu výstižnú síce z vecnej, ale nesprávnu z jazykovej stránky: *Uvedomili sme si všetky existujúce skutočnosti, ale cez to všetko chceme pokračovať vo vytýčených cieľoch*. V uvedenej vete je nesprávne použité spojenie *ale cez to všetko*. Vo vete ide o odporovací význam s odtieňom prípustky. Na tento význam máme v slovenskom jazyku spojenie: *ale napriek tomu všetkému*. Druhotná predložka *napriek* vyjadruje prípustku a via-

že sa s 3. pádom. Veta má správne znieť takto: *Uvedomili sme si všetky existujúce skutočnosti, ale napriek tomu všetkému chceme pokračovať vo vytýčených cieľoch.*

Uvedená chyba sa opakovala u viacerých diskutujúcich v podobných vetách; to ukazuje, že jazykovej kultúre pri verejnom vystúpení treba venovať väčšiu pozornosť.

E. Bajžíková

Nielen vináreň, ale aj piváreň

Mnohí obyvatelia Bratislavy si zaiste povšimli, že pri Univerzite J. A. Komenského na Tobručkej ulici č. 7 otvorili prvú piváreň v Bratislave. Na jej otvorenie upozorňovali i v dennej tlači (napr. v *Práci* z 31. 5. 1968). My sme sa pri čítaní týchto oznamov potešili ani nie tak otvoreníu tohto špeciálneho pivového výčapu ako dobre utvorenému novému slovu *piváreň*.

Slovo *piváreň*, zdá sa, že je v slovenčine celkom nové. Nie je doložené ani v Bernolákovom Slovári, ani v materiáli pre Historický slovník slovenského jazyka, ani v najnovšom materiáli pre súčasný Slovník slovenského jazyka.

Slovo *piváreň* je už na prvé počutie zrozumiteľné a jasné. Označuje sa ním bar s výčapom piva, verejný lokál, v ktorom sa pije pivo, prípadne aj iné alkoholické alebo nealkoholické nápoje. Na označenie tohto pojmu sú osobitné výrazy aj v iných jazykoch. V češtine je výraz *pivárna*, ktorý sa dokumentuje v Príručnom slovníku jazyka českého dokladmi od Jana Nerudu a M. Čapka-Choda. Aj v poľštine je výraz *piwarnia*, ako o tom svedčí akademický Słownik Języka Polskiego z r. 1964.

V slovenčine sa na rozdiel od češtiny a poľštiny utvorilo slovo *piváreň* slovotvornou príponou *-áreň*, ktorá je pre slovenčinu vhodnejšia ako prípona *-árňa*. Pri slove *piváreň* sa nám hneď vynorí v pamäti staršia sestra tohto slova, slovo *vináreň*, utvorené takým istým slovo-tvorným postupom, ibaže oveľa skôr ako *piváreň*. Vari preto, že víno je na Slovensku obľúbenejšie než pivo.

Prípona *-áreň* je pri menách miesta veľmi častá. Okrem starších slov, ako *speváreň*, *učtáreň*, *zmenáreň*, *octáreň* vznikli v nedávnej minulosti i mnohé ďalšie, napríklad *tužkáreň*, *parketáreň*, *hliníkareň*, *bryndziareň*. V uvedených príkladoch využíva sa prípona *-áreň* na tvorenie mien miesta od podstatných mien. No tvoria sa ňou i pod-

statné mená odvodené od slovies, napríklad *miešiareň*, *plaváreň*, *striháreň*, *jazdiareň*.

Tieto mená označujú najmä miesto, kde sa vyrába vec pomenovaná slovným základom (napr. *octáreň*, *parketáreň*), zriedkavejšie i miestnosť, kde sa uschováva vec pomenovaná vecným základom (napr. *obrazáreň*, *lampáreň*). Z významovej stránky sú blízko k typu *obrazáreň* i mená *piváreň*. Ibaže tieto mená neozačujú miestnosť, kde sa víno a pivo ukladajú, ale v prvom rade miestnosť, kde sa tieto moky konzumujú.

Slovo *piváreň* je v spisovnej slovenčine náležité. Či je aj prvá *piváreň* v Bratislave rúča, to zistia jej návštevníci.

K. Habovštiaková

Zo spravodajského slovníka: *oplátka* — *oplata*, *odplata*?

Najmä v športovej rubrike novín dost často čítame, že *hráč oplatil* alebo *oplácal súperovi útoky*, že *sa dal strhnúť k oplácaniu*, že *hráčov s tendenciami oplácať tréner nepostaví na ľad*, že *oplácajúci hráč je potrestaný* (Pravda, Smena). No sloveso *oplatiť* a jeho nedokonavý pár *oplácať* čítavame aj v textoch s iným obsahom, napr.: ... *vyrástol z neho bezcitný priestupkár, ktorý bude chcieť utrpenú krivdu druhým oplácať* (Učiteľské noviny), *Návštevu v závodoch oplatila nám delegácia popredných robotníkov* (D. Tatarka, výpisky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, SAV, Bratislava).

Sloveso *oplatiť niekomu niečo* s významom „vrátiť, vynahradiť, odplatiť“ má v spravodajskej reči už takú frekvenciu, že sa začína zjavovať aj jeho odvodenina, podstatné meno *oplátka* (*USA oznámili severnému Vietnamu, že zastavia všetky nálety na jeho územie ako oplátku za solidne ubezpečenie, že tento rok zlepši vyhliadky na mierové riešenie* (Smena). V lístkovom materiáli SAV je toto slovo iba v zázname z diela Š. Žáryho (*Našiel sa, kto bol naporúdz' a splatil dlžné oplátky*), teda v básnickej reči. Inak sa slovo *oplátka* používa v nárečiach, ale v inom význame (tenké pečivo z nekysnutého cesta; spisovne *oblátka*). Vo význame „náhrada, odplata, odвета“ slovo *oplátka* neuvádza ani Slovník slovenského jazyka.

Zdá sa, že slovo *oplátka* patrí medzi novšie výrazy prenikajúce k nám z češtiny. V televíznych alebo rozhlasových správach ho počuť často.

Podstatné meno *oplátka* používané miesto slov *odplata* alebo *odвета* pocítujeme ako slovotvorne neústrojné. Už zo synonymým *náhrada*, *od-*

plata, odveta vidieť, že podstatné mená tohto typu sa zväčša tvoria tzv. bezpríponovým tvorením. Od slovies *nahradiť, odplatiť, odvetiť* a pod. sa odtrhne koncové *-iť* a pripojí sa súbor koncoviek vzoru žena. Tým sa slovo zaradi medzi podstatné mená istého tvaroslovného typu. Keby sme takéto podstatné meno chceli mať odvodené od slovesa *odplatiť*, muselo by mať podobu *oplata*. V slovenskom jazyku je aj model podstatných mien ženského rodu tvorených od slovies príponou *-ka*. Tento model opisuje J. H o r e c k ý (*Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 111) ako veľmi širokú skupinu názvov vecí (*pripojka, zástrčka*). Skutočnosť, že od slovies sa príponou *-ka* tvoria aj názvy abstrákt, často s jasným odtienkom dejovosti (c. d., 111), napr. *odbočka, dochádzka*, azda by umožňovala zaradiť podstatné meno *oplátka* do slovotvorného modelu *-ka*. Lenže pri odvodzovaní takýchto slov sa strieda dlhá samohláska s krátkou v predpone (*úsečka, záhaľka*), a v podstatnom mene *oplátka* je dlhá koreňová samohláska.

Tvar *oplata* by zapadol do slovotvorného modelu bezpríponového tvorenia bez zábran slovnovýznamových, hláskoslovných alebo morfe matických. Preto ho pokladáme za ústrojnejší než slovo *oplátka*.

Inak však si myslíme, že nie je potrebné preberať nenašské slovo alebo násilu tvoriť nové, keď máme v slovenčine nadostač domácich podstatných mien: *náhrada, odplata, odveta*.

V. Betáková

Zabúdate rozlišovať radky a riadky?

— Gazda, gazda, rosa uschne; už si mal mať deväť radkov vyfatých.

Takto včasráno Tajovského starý otec volal na svojho vnuka. Pozastavme sa v tejto vete (je z Tajovského poviedky *Do konca*, str. 30, Hviezdoslavova knižnica, Martin 1951) nad slovom (tvarom) *radkov*. Tajovského poviedku *Do konca* nájdeme aj v Literárnej výchove pre 8. ročník ZDŠ (SPN, Bratislava 1963), lenže tu už nenájdeme *radkov*, ale *riadkov*. V tej istej Literárnej výchove (str. 89) slovo *riadkoch* je v tejto Kukučínovej vete: „Miestami brnejú lány na koreni, miestami zas úroda na r i a d k o c h ustretá čaká na hrabačky“. (Veta je z poviedky *Do školy*.) Tajovský, Kukučín a iní slovenskí spisovatelia v svojich spisoch používajú slovo *radok*. V učebniciach je *riadok*. V Literárnej výchove pre 7. ročník ZDŠ (SPN, Bratislava 1964) nájdeme zas „žito v r i a d k y kosia plavno“. Citovaný verš je z básne *Pieseň o Váhu* od M. Rázusovej-Martákovvej. V knižnom vydaní básne (SNDK, Bratislava 1953) je „žito v r a d k y kosia plavno“. Slovo *radok* — *radky* pozná aj

Ludo Ondrejov. Úryvok z jeho Zbojníckej mladosti si môžu žiaci prečítať aj v Slovenskom jazyku pre 8. ročník ZDŠ. A tu toto slovo je už správne napísané (*obracajú r a d k y sena*) na str. 117.

Sotva by som bol zbadal túto chybu (môže to byť aj chyba tlače), keby som od detstva (z rodnej Oravy) nebol poznal toto slovo. I keď už dnes nekosíme kosou, vzdaf sa tohto slova nemôžeme. Ochudobnil by sa tak náš slovník o slovo, ktoré pozná celé stredné Slovenska. Uvádzajú ho aj Pravidlá slovenského pravopisu v svojom Pravopisnom a gramatickom slovníku. Podobne aj A. Zauner v Praktickej príručke slovenského pravopisu. Tu autor aj poukazuje: iné je *riadok* (napríklad v písanke). *Radok* podľa Slovníka slovenského jazyka (III. diel) je „pás pokoseného obilia, trávy ap. v šírke jedného záberu kosa, rad.“

Riadky v našej reči sú už bežnejšie. Stretávame sa s nimi v školách (*žiaci píšu do r i a d k o v*, *čítajú r i a d k y v čítankách*), v poľnohospodárstve (*obrábame r i a d k y v i n i č a*, *kukurice*) a aj v iných odboroch nášho verejného života. A keď niečo aj napíšeme — povedzme tieto *r i a d k y* — dostaneme *r i a d k o v ý honorár*.

J. Janek

SPRÁVY A POSUDKY

Aj takto sa prekladá

Vo vydavateľstve Obzor prišli na veľmi dobrú myšlienku: začali vydávať zošitovú edíciu Romány pre každého. Kto cestuje, ide na rekreáciu, leží na kúpalisku, môže si za päť korún kúpiť v novinovom stánku daktorý zo zošitov tejto edície a má zábavu. Po prečítaní môže román nechať na sedadle vlaku alebo na tráve kúpaliska tak, ako sa to robí s prečítanými novinami.

Dobrý román v praktickom vydaní a za neveľa peňazí — to je dobrá vec. Horšie však, keď je v zošite nanič dielo od zlého autora alebo ak napríklad redakcia (prepáčte) zopsuje dobré alebo povedzme pomerne dobré rozprávanie od celkom dobrého autora. Ja som mala takúto skúsenosť s Románmi pre každého. Pred cestou som si kúpila jeden románový zošit. Boli v ňom dve kratšie novely (Otrokyňa a Meč a blesk). Ich autorom je známy maďarský spisovateľ minulého storočia Mór Jókai.

Obsah obidvoch noviel je primeraný vkusu doby, v ktorej Jókai žil, a vkusu čitateľov, pre ktorých písal. Napísal aj lepšie veci, ako sú obe novely, ale povedzme, že by sme nemali námietky proti ich zaradeniu do tejto edície.

Napokon i rozsah noviel je veľmi vhodný, aby boli uverejnené v zošitovom vydaní.

Čo je na neuverenie, ba čo priam poburuje, je jazyková stránka prekladu oboch noviel. Ťažko pochopiť, ako sa v takejto podobe vôbec mohli dostať na svetlo božie. Človeku hneď po prečítaní zide na um, že pri vydávaní noviel išlo o osobnú a ekonomickú zainteresovanosť. Koho? Žiaľ, prekladateľa. Aby tieto slová nemohli vrhnúť podozrenie na pisateľku, obviňovať ju zo zaujatosti alebo z inej nemiestnej zainteresovanosti, uvedieme niektoré príklady.

Je tu hrba lexikálnych chýb — *racky* (1) m. *čajky*, *hon* (24, 27) m. *polovačka*, *skráne* (25) m. *spánky*, *trefný* (20) m. *výstižný*, *napadlo ho* (4,7) m. *prišlo mu na um*, *radý* (5) m. *rády*, *svojhlavec* (4) m. *tvrdohlavec*, *zakusujú sa* (14) m. *zahŕýzajú sa*, *zeviaci* (21) m. *gániaci*, *ženština* (6, 15) m. *ľahká žena*, *krušnou* (3) m. *ťažkou*, *zieralo na ňu* (3) m. *zízalo na ňu*, *hodila sa* (9) m. *pristala*, *fáborec* (24) m. *stužka*.

Je tu aj niekoľko tvaroslovných nepodarkov — *sácajú* (1) m. *sáču*, *ukazováčky* (7) m. *ukazováčky*, *sofizma* (20) m. *sofizmus*.

Neuveriteľným spôsobom sú tvorené a použité väzby a predložkové spojenia — *nosí si hlavu s mužskou tvrdosťou* (2); *siaha klieštikmi striebornej cukorničky* [nemyslí sa „do“] (3); *sama mu na odplatu darovala hrušku* (5); *kúpil prsteň za pomoci štátu* (5); (*dámu*) *urobil horšou od úplnej ničoty* (7); (*časopisy*) *plné o kostrách, o rezbách, o aztéckych rukopisoch* (8); *sú staršie aj od šľachticov, v čom sa zaskvel veľkými znalosťami* (8); *ženy sa rady vystatujú svojou smelosťou, čo aj tak postrádajú* (9); *halenu má rozostretú pod seba* (19); *dovoľ mi osvojiť si tvoju veľkú vedu, aby som pochodil ňou celý svet* (19).

Na ilustráciu aj jeden príklad, ako prekladateľ narába časmi: — *Pery nevypustia hlások, oči mali čarovnú moc reči*. (2)

Autorom alebo prekladateľom nie je cudzie úsilie, aby tomu, čo napísali alebo čo preložili, čitateľ porozumel. No kto porozumie týmto vetám: *Mladá žena stojí, ruky v lone zaklesnuté*. (1) *Prekľate miesto: je to pokojný útulok*. (1) *Sluhovia sa snažia svoje skúsenosti oznámiť nemými pohybmi*. (2) *Strana (kaštieľa) obrátená k moru nie je vhodná pre plavbu lodí*. (2) *Dva dni by si z toho robili v rôznych variáciách žarty*. (2) *Opustila oblok, kde dovtedy stála*. (3) *A ponáhľala sa s mužom v lone dolu schodmi*. (7) *Diera viedla viacerými schodmi do hlbkej krypty*. (9) *Tu spravil pohyb zodpovedajúci tlaku dvoch schodíkov a tretím zostal dlhý*. (10) *Lyonel sa so zvyšnou rukou opierať o operadlo*. (11) *Zlomená noha rada vytvárala v organizme „statum in statu“*. (11) *Nepremrhal pre ňu už viac slov*. (12) *Hej, kostlivec, zavedíš malou ťarchou*. (13); *márnivé bohatstvo* (16)

Treba ešte komentár? K úplnosti hádam postačia už len tieto bližšie údaje: meno prekladateľa — Viktor Šándor, zodpovedná redaktorka — E. Brániková, náklad 30 000 výtlačkov!

O. Schulzová

O jednej knižke — tento raz pochvalne

V tejto našej rubrike sa obyčajne zaoberáme takými publikáciami a knižkami, ktoré z jazykovej stránky nie sú práve na najlepšej úrovni. Knižka, o ktorej sa chceme teraz zmieniť (P. Kršák, *Od Olympie po México*, Obzor Bratislava 1968), medzi ne nepatrí. Je to dobre napísaná poučná knižka, a hoci v nej ide o množstvo faktov, autor ich podáva takým spôsobom, že sa knižka ľahko číta.

Pri podrobnom čítaní sme však predsa isté chyby a nedôslednosti v knižke našli. Ide najmä o oblasť vlastných mien. V publikácii sa stretávame s veľkým množstvom pomenovaní a tu treba povedať, že autor niekedy nemal v tejto veci celkom jasno. Hneď v názve knižky je vlastné meno *México* (vysl. *Méčiko*). Autor použil podobu *México* azda preto, aby odlíšil názov mesta od názvu štátu *Mexiko*. Je otázka, či je takéto riešenie vhodné. V španielčine majú mesto i štát rovnakú podobu, teda *México* (vysl. *Méčiko*). Pre slovenčinu je podoba *México* neobyčajná a nezdá sa, že by bola vôbec potrebná. Z kontextu sa dá vždy vyrozumiť, či v danom prípade ide o mesto alebo o štát. Preto sa domnievame, že autor mohol pokojne použiť podobu *Mexiko* i pri pomenovaní mexického hlavného mesta. Nemienime sa touto otázkou zaoberať širšie, isto sa k nej ešte povie viac.

V knihe je, pravdaže, hodne gréckych vlastných mien, a to jednak miestnych a jednak osobných. Niektoré podoby vlastných mien nepokladáme za správne z pravopisnej stránky. Autor sa nemusel pridávať ich gréckej podoby. Ak by šlo o prísne vedecké dielo, bolo by možné grécke podoby názvov tolerovať. Ale pretože v našom prípade ide o populárnu knižku, mal autor prispôbiť grécke názvy z pravopisnej stránky slovenčine. Napr.: *Isthmické hry* (s. 9) — *Istmickej hry*, *kráľ Iphitos* (s. 10) — *kráľ Ifitos*, *riečka Alpheois* (s. 10) — *riečka Alfeios*, *kráľ élidský* — *kráľ elidský*. Od pomenovania mesta *Pisa* je prídavné meno *pisanský*, a nie *pisský*, teda *pisanský kráľ*, nie *pisský kráľ* (s. 10).

Ostaneme ešte pri vlastných menách. Zistili sme totiž, že mnoho vlastných mien, najmä mien osôb, sa v knižke neskláňuje správne. Pokladáme to za nedostatok spomínanej publikácie o to viac, že pri skloňovaní cudzích pomenovaní sa bolo o čo oprieť. Pravidlá slovenského pravopisu hovoria v týchto prípadoch jasnou rečou. Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov: ...*porazil Kórejca Ji-Hyan-Čang* (str. 260) m. *Ji-Hyan-Čanga*; ...*prehral s Rumunom Ionom Cernea* (2.260) m. *Ionom Cerneom*; ...*porazil Japonca Kinira Hiraki* (s. 260) m. *Kinira Hirakiho*; ...*remizoval so Stigom Maltem Perssonom* (s. 260) m. *Stigom Maltem Perssonom*; ...*remizoval s Rumnom Stefanom Stingu* (s. 261) m. *Stefanom Stingom*; ...*prehral s Japoncom Masamicom Ičiguči* (s. 260) m. *Masamicom Ičigučim*. Všetkým týmto chýbám sa dalo ľahko vyhnúť; stačilo pridať sa poučiek, ktoré uvádzajú Pravidlá slovenského pravopisu.

I v oblasti gramatiky sme našli niekoľko drobných chýb, ktoré zbytočne znižujú celkovú dobrú úroveň publikácie. Už mnoho ráz sa vyčítavalo nenáležité používanie predložky *pre* v spojeniach typu „*poslali ho k Filipovi II.*“

pre ospravedlnenie (s. 19). V takýchto prípadoch je v spisovnej slovenčine náležitá iba predložka *po*, teda: *poslali ho po ospravedlnenie*. Iný prípad ne-náležitého použitia predložky *pre* je spojenie „Prvá a druhá internacionála pre podchytenie medzinárodného robotníckeho hnutia.“ (s. 23) Na vyjadrenie cieľa slúži v slovenčine predložka *na* (aj o tom sa už veľa ráz písalo). Spojenie má teda správne znieť: ... *internacionála na podchytenie* ... Nenáležité je i spojenie *jachty o váhe tri, desať ton* (s. 27). V slovenčine sa vyhýbame spojeniu *o váhe*. Bolo by bývalo správne napísať napr. *jachty vážiace tri, desať ton*. Mohli by sa ešte spomenúť isté drobné nepresnosti z oblasti syntaktickej, ale týmito vecami sa nechceme podrobnejšie zaoberať.

Na záver znova opakujeme, že z jazykovej stránky je Kršákova knižka na pomerne dobrej úrovni. Škoda, že autor — a tu mohli pomôcť i redaktori — nevenoval väčšiu pozornosť podobe vlastných mien. Bolo by to knižke veľmi osožilo.

Š. Michalus

Ďalší vklad do našej lexikografie

(Vladimír Šedivý, *Francúzsko-slovenský slovník*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1967, 1000 strán)

Slovenské pedagogické nakladateľstvo urobilo veľmi záslužný čin, keď vydalo dlho očakávaný Francúzsko-slovenský slovník. Slovník dr. V. Šedivého je podľa našej mienky najlepší francúzsko-slovenský slovník, aký doteraz u nás vyšiel. Vyplnila sa takto veľmi citeľná medzera v našej lexikografii.

Slovník „je určený ako školská a praktická pomôcka čitateľom francúzskych textov a novín“. Pridali by sme, že slovník uspokojí aj najnáročnejšieho používateľa. Pri čítaní obsiahlej knihy s historickou problematikou sme ho potrebovali neraz, ale sa nám nestalo, že by sme v ňom neboli našli nejaký výraz. Slovník je nenahraditeľnou pomôckou nielen pre Slovákov, ktorí študujú francúzsky jazyk alebo sa v ňom zdokonaľujú, ale i pre Neslovákov, ktorí vedia po francúzsky a chcú čítať slovenské texty (napr. slavisti).

V slovníku je zachytená všeobecná slovná zásoba francúzskeho a slovenského jazyka i so základnou odbornou terminológiou. Kvôli väčšej prehľadnosti autor heslá nehniedzdoval. Významy slov sú roztriedené, označené číslicami a vysvetlené frazeológiou a idiomatickými spojeniami. Škoda, že autor nepostupoval pri exemplifikácii prísne abecedne, bolo by to používateľovi veľmi uľahčilo prácu.

O slovníku sa uvádza, že ide o prvé vydanie. My sme však náchylní povedať, že ide o nové, prepracované a rozšírené vydanie Slovníka francúzsko-slovenského s najčastejšie používanými zvratmi a väzbami, obchodnými názvami a pripojenou výslovnosťou od toho istého autora. Tento slovník vyšiel v Nitre v r. 1933, je dávno rozobratý a má 955 strán. Kvality „nového“ slovníka lepšie vyniknú, keď ho porovnáme so „starším“ vydaním. „Nové“ vydanie sa odlišuje od „starého“ predovšetkým rozsahom. V porovnaní so starým vy-

daním má nové vydanie navyše: úvodnú časť, kde sa vysvetľuje, ako treba slovník používať, zoznam skratiek použitých v slovníku, prehľad francúzskej gramatiky (pravopis, výslovnosť, prehľad tvarov pravidelných slovies a zoznam nepravidelných slovies a ich tvarov) a zoznam použitej literatúry. Slovníková časť je úplne prepracovaná. V starom vydaní významy slov neboli roztriedené a označené číslicami. V novom vydaní je slovníková časť spracovaná prehľadne a prakticky. Vo väčšine prípadov je v zátvorkách zaznačená i správna výslovnosť.

Slovenský text slovníka sa vyznačuje veľkou synonymikou výrazov. Nevýhoda sa ani ľudovým, hovorovým, argotickým, nárečovým a zastaraným zvratom. V porovnaní s francúzsko-českou časťou podobného slovníka (prof. dr. V. Buben, *Francúzsko-český a česko-francúzsky slovník*, SPN, Praha 1967, 1243 strán) je recenzovaný slovník omnoho rozsiahlejší.

Nápadne sa líši „nové“ vydanie od „starého“ i pokiaľ ide o slovenčinu. Stačí si porovnať niekoľko hesiel. Veľmi chytro a názorne sa presvedčíme, aký veľký kus cesty slovenčina urobila od začiatku tridsiatych rokov. Autor slovníka sa pri svojej práci nemohol zaobísť bez Slovníka slovenského jazyka. Je to prirodzené. Naša kritická poznámka k slovenčine „nového“ vydania Francúzsko-slovenského slovníka V. Šedivého sa týka nekritickeho používania Slovníka slovenského jazyka. Autor už zrejmé z časových dôvodov nestačil prepracovať svoj slovník s prihliadnutím na široko koncipovanú a vo väčšine prípadov oprávnenú kritiku Slovníka slovenského jazyka. Ukázalo sa v praxi — a ešte sa neraz ukáže —, aký ohromný vplyv má Slovník slovenského jazyka na autorov, vplyv, ktorý je, žiaľ, nie vždy pozitívny.

Sme radi, že sa slovenská lexikografia obohatila slovníkom takých vysokých kvalít. Treba si len želať, aby čoskoro vyšiel i podobný slovensko-francúzsky slovník. Veľmi by ho potrebovali nielen slovenskí používatelia, ale aj zahraniční záujemci o slovenčinu, ktorých ustavične pribúda.

J. Bartoš

SPYTOVALI STE SA

Sloveso popotahovať je náležité. — Ján Sviták, Nové Zámky: „Nedávno som na stanici začul takúto výzvu: *Pri prvej kolaji pozor, popotahuje nákladný vlak (rušeň)*. Slovo *popotahuje* je akési čudné a teda aj celá veta vyznieva nenáležite.“

J. Svitákovi asi prekáža na slovese *popotahovať* predpona *po-*, a to preto, že sa pridáva k predponovému slovesu *potahovať*. Lenže tvorenie slovies predponou *po-* je v slovenčine celkom pravidelné aj v prípadoch, keď sa slovesný základ začína tou istou predponou (porov.: *ponúkať* — *poponúkať*, *ponosovať* — *poponosovať* sa, *poponáhľať* sa — *poponáhľať* sa), ale aj vtedy, keď je sloveso utvorené inou predponou (porov.: *vyvešťať* — *povyvešťať*, *vyndá-*

šaf — povynášať, zakrývať — pozakrývať, pribíjať — popribíjať atď.). Takto sa tvoria najčastejšie tzv. podielne (distributívne) slovesá.

Sloveso *popotáhovať* sa v železničnej terminológii používa na označenie prerušovaného pohybu jedným smerom na kratšie vzdialenosti. Pri vykladaní tovaru z vozňov do skladu rušeň *popotáhuje* napr. o dĺžku jedného vozňa, aby sa umožnila manipulácia s tovarom v ďalšom vozni ap. Sloveso *potiahnuť* /*popotáhovať* zaznačuje aj Slovník slovenského jazyka a jeho význam opisuje takto: „trocha, málo potiahnuť; prerušovane potáhovať“ (*popotiahnuť voz, vlak popotiahol* = posunul sa o kúsok ďalej; *Paholok s koňmi popotáhuje pred vchod* = nepribližuje sa k vchodu naraz, ale postupne, prerušovane). Na porovnanie, ale i na dôkaz, že sloveso *popotáhovať* nie je ako významový a slovotvorný typ v slovenčine osamotené, uvedieme niekoľko podobných slovísk: *popostáť* = chvíľu, trochu postáť; *popočúvať* = chvíľu, istý čas počúvať; *popodísť* = pokročiť o niekoľko krokov, podísť; *popodať sa* (zried.) = trocha sa uhnúť, posunúť sa kúsok ďalej; *popohnúť* (zried.) = trocha pohnúť atď.

Podľa predchádzajúceho výkladu môžeme našu odpoveď uzavrieť takto: výzva *Pri prvej koľaji pozor, popotáhuje nákladný vlak (rušeň)* je celkom správna.

I. Masár

Žilinskí futbalisti, nie žilinskí. — Nášmu čitateľovi J. B. zo Žiliny sa v referáte z istého športového stretnutia znevidela veta *Žilinskí boli prvú polhodinu útočnejší ako hostia*. Nenáležitým sa mu zdá pomenovanie *žilinskí* a spytuje sa, či má pravdu.

Náš čitateľ má pravdu, ak pochybuje o správnosti pomenovania *žilinskí*. I keď sa vari z kontextu dá vyrozumiť, že tu ide o žilinských futbalistov, je použitie takéhoto skráteného pomenovania namiesto úplného pomenovania *žilinskí futbalisti* na škodu zrozumiteľnosti a jazykovej správnosti. V našich jazykových poznámkach sme už niekoľko ráz na túto chybu upozorňovali. Vzťahové prídavné meno — a takým je aj adjektívum *žilinskí* — má v spisovnej slovenčine iba atributívnu funkciu, a nie aj pomenováciu. Nemožno preto napísať *žilinskí*, čím sa myslí na žilinských futbalistov, alebo *kráľovskí*, ak je reč o kráľovských vojakoch, ako sme to svojho času čítali v istej našej učebnici dejepisu. Takéhoto skráteného, skúpeho pomenovania prídavným menom, ktoré vyjadruje iba vzťah k miestu pôsobenia, k pracovisku, k miestu pobytu alebo príslušnosť k niekomu či k niečomu, sa treba vystríhať.

Pomenovanie *handlovskí*, ak ide o handlovských baníkov, *kráľovskí* alebo *cisárskí*, ak je reč o kráľovských alebo cisárskych vojakoch, a aj pomenovanie *žilinskí*, ak sa píše o žilinských futbalistoch, je v spisovnej slovenčine nesprávne. Preto ak sa chceme spisovne vyjadrovať, píšme a hovoríme o *handlovských baníkoch*, o *kráľovských* alebo *cisárskych vojakoch* a aj o *žilinských futbalistoch*.

Š. Michalus

Rodina Senášiova — Senášiovcí. — H. K. z Vestníc: „V denníku Smena bol uverejnený tento nadpis článku: *Križ rodiny Senášich*. Na konci článku bola táto veta: *S pozdravom ostávam — Senášiová*. Nadpis článku pokladám za chybný.“

V spisovnej slovenčine cudzie slová mužského rodu zakončené na samohlásku *-i(-y)*, *-e*, *-é*, *-ä* majú v jednotnom čísle zámenné prípony *-ho*, *-mu*, *-m* (napr.: *kulí, kuliho, kulimu, o kulim, s kulim*). Podobne priezviská *Krajčí, Piovarči, Goethe, Dante, Škultéty, Loti, Semeši, Setälä* a pod. Podľa tohto zámenného skloňovania sa bude ohýbať aj podstatné meno *Senáši*: *od Senášiho, k Senášimu, o Senášim, so Senášim*.

Na označenie príslušníkov jednej rodiny sa v spisovnej slovenčine používajú podoby na *-ovci*: *Senášiovcí, Piovarčiovcí, Krajčiovcí* a pod. Okrem toho môžeme príslušníkov rodiny pomenovať aj opisne: *rodina Senášiova, rodina Piovarčiova*.

Spomenutý nadpis článku mal mať túto formu: *Kríž rodiny Senášiovej*. Správny by bol aj tento nadpis: *Kríž Senášiovcov*.

J. Jacko

Kopať zemiaky a lámať kukuricu. — J. S. zo Zelenča pri Trnave: „Počúval som reláciu, v ktorej sa hovorilo, že družstevníci zozbierajú či pozbierajú kukuricu. Možno takto hovoriť? U nás sa kukurica len láme alebo vylamuje.“

Radi odpovieme, lebo aj nám sa vidí, že mnohé priliehavé a správne slovesá označujúce činnosť pri zbere konkrétnych plodín, najmä okopanín, vypadli akosi v poslednom čase zo slovníka našich novinárov a reportérov a nahrádzajú sa často zdanlivými odvodeninami od slova *zber*, niekedy veľmi farbavými, ba nesprávnymi. Vidíme to aj na príklade ‚zozbieranie‘ a ‚pozbieranie‘ kukurice.

Uznávame univerzálnosť slova *zber*, ktoré možno použiť vo vzťahu ku všetkým plodinám. Upozorňujeme však, že toto slovo je na pravom mieste vtedy, keď sa má vyjadriť význam „zvieť úrodu z poľa, dostať úrodu pod strechu“. Sloveso *zobrať* je zas vhodné do kontextov, v ktorých sa má vyjadriť, koľko centov sa urodilo na jednom hektári alebo ak sa hovorí o zvezení úrody všeobecne. Keď je však reč o konkrétnych plodinách, najmä okopaninách, treba na označenie vykonávania činnosti pri zbere používať patričné sloveso, ktoré používali a väčšinou podnes používajú naši roľníci. Teda: *kukurica sa láme alebo vylamuje, zemiaky a repa sa kopú, vykopávajú alebo vyorávajú*.

M. O. Malíková

Dráhár. — J. S. zo Sabinceva: „Zachováva sa zákon o rytmickom krátení v slove *dráhár*? V Práci som toto slovo čítal vo vete: Experiment so zostavou, v ktorej boli cestári a dráhari v jednej štvorici, nevyšiel.“

Podstatné meno *dráhár* je utvorené od podstatného mena *dráha*, ktorým v športovej terminológii nazývame osobitným spôsobom upravenú cestu pre niektoré druhy športu: *lyžiarska dráha, cyklistická dráha* a pod. V súčasnej spisovnej slovenčine je živý slovotvorný model s príponou *-ár, -iar*, ktorá sa pripája k slovesám alebo k podstatným menám. Osobitnú a celkom novú skupinu tvoria názvy záujemcov o istý druh športu, resp. o istú športovú disciplínu, ako napr. *lyžiar, korčuľiar, pästiar, hádzanár, kajakár, šermiar, náradiar, prekážkar, žŕdkár, oštepár, kladivár, guliar*. Slovotvorná prípona *-ár* sa neskracuje ani po predchádzajúcej dlhej slabike: *prekážkar, žŕdkár*. Preto ani v slove *dráhár* neplatí zákon o rytmickom krátení.

J. Jacko

NAPÍSAĽI STE NÁM

Plecnice, a nie šle

Keď výrobcovia budú nasledovať príklad tých, čo na predmet, ktorý sme volali *portviš* (a neraz sa toho názvu pridržame ešte doteraz), vytlačili pečiatku s názvom *zmeták* a s cenou vedľa, potom naša jazyková kultúra urobí zasa krok dopredu.

Aj nedávno som videl v samoobsluhy v Ilave takú „lastovičku“, ktorá dosvedčuje, že pripomienky našich jazykovedcov nevychádzajú celkom nahucho. Keď som v tom obchode pozeral po policiach a poličkách, upútal moju pozornosť nápis *nátierka*. Konečne budeme si chlieb zasa *natierať*, a nie *mazať* alebo *pomazávať*, ako by sa dalo uzatvárať z nápisu *pomazánka*, ktorý ešte doteraz na podobných konzervách prevláda, ale dúfajme, že príletia nové „lastovičky“; býva to tak. Pravda, sú aj výnimky. Príklad uvediem zasa z Ilavy.

Potreboval som, po starom rečené, *hozentrágle* (som totiž štíhly, kamarát mi však povedal, že som vypasený ako lúka o Michale, a preto sa mi nemajú nohavice na čom držať), skúsím reku pýtať si po novom: Prosím si *plecnice*. Predavačka mi porozumela a žiadaný tovar priniesla. Napísala potvrdenku a tam som čítal: *šle ... 17 Kčs*. Teda *šle*, a nie *plecnice*, to už je sila zvyku. Slovo *plecnice*, hoci je naše, znie niekomu cudzo a to cudzie, zdá sa — ozaj len zdá sa — byť bližšie. Zdanie však aj v tomto prípade klame.

Tak rád by som o nejaký čas, keď budem znova kupovať tento doplnok k odevu, videl na obale pečiatku s nápisom *plecnice*.

J. Pejko

Neochudobňujme náš jazyk!

S vývojom ľudskej spoločnosti a pokroku prichádzajú aj mnohé zmeny v oblasti vedy, vzdelanosti a poznávania zákonov prírody. Utvárajú sa rozsiahle pracovné podmienky na všetkých úsekoch životného diania a snaženia. S rozvojom vedy sa rozrastá výstavba strojových zariadení a o ich ovládanie sa zaujíma široká verejnosť. V dôsledku toho zákonite vznikajú nové názvy, ktoré používame na pomenovanie rôznych predmetov a ústrojenstva. Spravidla sú to cudzie slová.

Časté používanie cudzích slov v bežnej reči alebo v tlači má v najširších vrstvách nepriaznivý odraz.

Odborníci a vysokí činitelia, ktorí prichádzajú do styku s novými objavmi a názvoslovnými sústavami, radi si prívlastňujú práve málo známe medzinárodné

výrazy. Takto vystupujú pred verejnosť a píšú články do novín atď. No a pospolitý človek len počúva, číta, usiluje sa všetkému rozumieť, ale často stráca súvislosť možno práve v tej najdôležitejšej stati.

Ak chceme, aby nám občania rozumeli a chápali dôležitosť vývinu vpred, musíme sa im prihovárať jasnou, zrozumiteľnou a plynulou rečou.

Stretávam sa s ľuďmi na rôznej úrovni, ktorí tvrdia, že je oprávnené privlastňovať si výrazy cudzieho jazyka, že sa tým obohacuje náš jazyk — naša reč. Druhí tvrdia, že časté používanie cudzích slov v našej reči nie je správne.

Domnievam sa, že tí druhí majú skôr pravdu, lebo na vyjadrenie akejkoľvek myšlienky máme možnosť použiť domáce slová. Na to treba upozorniť najmä novinárov, redaktorov, vedúcich pracovníkov, rečníkov, učiteľov atď.

Ja viem, že je ťažké vyberať domáce slová, keď sme si už zvykli vyjadrovať i tie najbežnejšie veci cudzími výrazmi. Nie som nijaký majster slova (odborník, umelec), ale obyčajný smrteľník, robotník, ktorý má rád svoju vlastnú rodnú reč.

Nie som proti tomu, aby sa používali cudzie výrazy, ale na patričnej úrovni a na vhodnom mieste, ak ide o primeranejšie vystihnutie pojmu.

Ak sa hrdó hlásime k svojmu národu, potom je potrebné aj hrdó sa hlásiť k rodnej reči a starať sa o ňu.

Za svoju vlastnú a reč nech sa nikto nehanbí, ale ani druhému nech ju nenucuje a neberie.

Myslím si, že môj názor je aj názorom prevažnej väčšiny nášho národa. Chceme, aby sa môj nie príliš kladný vzťah k cudzím slovám chápal ako prejav úcty k nášmu pospolitému ľudu, ktorý si zasluhuje veľké uznanie. Túto úctu možno prejavovať aj tým, že sa zodpovední činitelia budú usilovať obohacovať náš spoločný poklad — našu slovenčinu.

I. Kobela

OBSAH

Bartoš J., O jazykovej kultúre vo Francúzsku — — — — —	295
Dvonč L., Hrozí nám „slovangličtina“? — — — — —	337
O jazykových nedostatkoch v jednom preklade detektívky — —	42
Pravopis a výslovnosť časti <i>-man</i> v slovách prevzatých z angličtiny	79
Z nesprávneho rozdeľovania slov v praxi — — — — —	204
Habovštiaková K., O niektorých menách zamestnania — — — — —	145
O slovotvorných možnostiach slovenčiny — — — — —	273
Holý J., O jednom zo vzťahov predložky <i>v</i> a predložky <i>na</i> — — —	236
Horák G., Do druhého roku — — — — —	3
Päťdesiate výročie — — — — —	289
Z výrokov Jozefa Škultétyho — — — — —	257
Zanedbávanie tvarov podmieňovacieho spôsobu minulého — —	336
Horecký J., Úloha synoným v terminológii — — — — —	321
Z teórie jazykovej kultúry — — — — —	65
Ivanová—Šalingová M., Hľadanie štýlu dobrodružnej prózy — — —	140
Krajčovič R., Dvakrát o rubrike Slovenčina naša — — — — —	269
Kriaková E., O jazykovej kultúre jedného operného súboru — —	104
Kučerová E., Sú slová <i>vystúpenie</i> a <i>prejav</i> rovnoznačné? — — —	208
Majtán M., Vážme si hodnoty — — — — —	234
Z vývinu názvov obcí na Slovensku — — — — —	74
Majtánová M., O slovenských ľudových názvoch húb — — — — —	149
Michalus Š., O istej módnjej vlne — — — — —	77
Okál A., Príspevok k periarkej terminológii — — — — —	151
Oravec J., Predložka <i>pre</i> v dnešnej slovenčine — — — — —	129
Peciar Š., Adjektíva s <i>-krovný</i> a ich odvodeniny v slovenčine — —	10
Slovenské ekvivalenty českých výrazov na <i>-iko</i> — — — — —	329
Pisarčíková M., Koncerty Slovenskej filharmónie z inej strany — —	107
Ružička J., Problémy slovenčiny v SAV — — — — —	193
Zákon o slovenčine — — — — —	225
Rybár L., Za krásu, dokonalosť a majstrovstvo každého verejného prejavu — — — — —	265
Sabol J., Poznámky o výslovnosti spoluhlásky <i>v</i> — — — — —	298
Spisovná výslovnosť a jazyková kultúra — — — — —	97
Uhlár V., Duklianský a dukelský — — — — —	147
Kultivovaná výslovnosť — podmienka recitačného umenia — —	33
Upozornenie — — — — —	199
Urbančok M., Čítame Slovník slovenského jazyka — 6, 38, 70, 101, 136, 200, 230, 261, 292, 325	

Hlasy o slove

Benka M. — — — — —	37
Dónčová Z. — — — — —	229
Đuričková M. — — — — —	260

Haľamová M.	— — — — —	198
Chudoba A., Môj vzťah k jazyku	— — — — —	291
Mihálik V., Od teórie k praxi	— — — — —	4
Plávka A., Ako sa prihovoriť?	— — — — —	68
Poničan J.	— — — — —	324
Urban M., Aj bedliť treba!	— — — — —	135
Zachar K.	— — — — —	99

Diskusie

Dvonč L., Diskusia o názve <i>Prior</i>	— — — — —	301
Pozorovacie okienko (na dverách) — špiónka	— — — — —	15
Hačunda P., Ešte o prekladaní termínov <i>otopný, topný</i>	— — — — —	342
Prekladanie termínov <i>otopný, topný</i>	— — — — —	48
Horecký J., Ešte o termínoch v tepelnej technike	— — — — —	49
Znova o prekladaní termínov <i>otopný, topný</i>	— — — — —	343
Kabína I., Poznámka o niektorých právnych termínoch	— — — — —	240
Z problematiky dopravnej terminológie	— — — — —	158
Martonová M., Príspevok k terminológii terminológie	— — — — —	238
Sabol J., O jednom prípade alternácie <i>l/l'</i> v slovenčine	— — — — —	277
Sekaninová E., O slove <i>miting</i>	— — — — —	211
Zavarský J., O istej šablóne	— — — — —	46

Rozličnosti

Akého rodu je lúmen? (*G. Horák*) 214 — Ale napriek tomu všetkému (*E. Bajžíková*) 350 — Alicám, Sidóniam, Zojám? (*P. Kušnir*) 84 — Ažúr, ažúrka i — ažúra (*E. Smiešková*) 344 — Bude világoš (*V. Uhlár*) 164 — Darca krvi (*I. Masár*) 18 — Disk-elektroforéza? (*J. Horecký*) 165 — Diskusia — diskuzia — diskúzia? (*G. Valkovičová*) 244 — Evanjelium svätého Matúša (*J. Jacko*) 246 — Habsburgovci, nie habsburgovia; habsburský aj habsburgovský (*J. Oravec*) 113 — Hemorágia (*J. Horecký*) 174 — Hoci (*V. Uhlár*) 51 — Holandčina, nie holandština (*L. Dvonč*) 167 — Iba maličkosti? (*I. Pišút*) 242 — Jazyk firemných tabúľ (*J. Jacko*) 112 — Juhojemenská ľudová republika (*L. Dvonč*) 175 — Kráľ Dávid (*I. Stehliková*) 170 — Kukátko, kukadlo? (*E. Smiešková*) 167 — Ku skloňovaniu názvu Monte Carlo (*L. Dvonč*) 53 — Kvasnice — kvasinky (*J. Matejčík*) 115 — Malá škola slovenčiny (*V. Betáková*) 281 — Málinó, na Málinom (*J. Bartoš*) 307 — Miliónročie, státisícročia (*L. Dvonč*) 20 — Nesklonné osobné ženské mená (*E. Smiešková*) 179 — Nie je názov ako názov (*E. Sabol*) 348 — Nie lučobník, ale chemik (*J. Horecký*) 176 — Nie viď, ale pozri (*G. Horák*) 212 — Nielen vináreň, ale aj piváreň (*K. Habovštiaková*) 351 — Nonproliferácia (*Š. Horváth*) 171 — O polohe rozvitého prívlastku vo vete (*E. Bajžíková*) 173 — O pôsobení češtiny na slovenčinu (*K. Habovštiaková*) 305 — O skratkách SSSR a ZSSR (*L. Dvonč*) 279 — O slovenských džúsoch (*P. Kušnir*) 54 — Patrí slovo *šperkovnica* do Slovníka

slovenského jazyka? (R. Kuchar) 213 — Pivečko, či pivo? (J. Firák) 172 — Poctivosť — statočnosť (A. Chmelík) 52 — Podbanské, na Podbanskom (M. Jančuška) 22 — Podpňovka obyčajná (M. Majtánová) 345 — Poznáte vtáka ráčika? (J. Doruľa) 177 — Princezná — dve princezné (J. Jacko) 168 — Proluka — medzera (J. Horecký) 174 — Rok na dedine (G. Horák) 244 — „Ryby a rybie výrobky k rýchlemu pohosteniu“ (M. Marsinová) 347 — Svinia — do Svinej — za Sviňou (J. Jacko) 21 — Tanečníca poľná — Marasmius oreades (M. Majtánová) 308 — Tryskanie — abrazívne čistenie (J. Horecký) 113 — Úžitkové umenie, nie užité umenie (V. Uhlár) 114 — Vlastné mená v technických termínoch (I. Stehlíková) 350 — Vyberte si zo synonym *len*, *iba* (J. Ružička) 82 — Vysoká zver — vysoký zver (J. Jacko) 169 — Za kultúru cestovania, ale i jazyka (J. Jacko) 84 — Zabúdate rozlišovať radky a riadky? (J. Janek) 353 — Zdieľať niečo s niekým? (V. Betáková) 245 — Zo spravodajského slovníka: oplátka — oplata, odplata? (V. Betáková) 352

Správy a posudky

Aj takto sa prekladá. O. Schulzová — — — — —	352
Ako ďalej v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve. Z. Šoucová	115
Čudné normovanie názvov priemyselných výrobkov. V. Uhlár — —	87
Ďalší vklad do našej lexikografie. J. Bartoš — — — — —	357
Elektrická absorpčná chladnička. M. Marsinová — — — — —	312
Ešte o kultúre slova v právnických publikáciách. Š. Sabol — — —	183
Jazyková kultúra v dvojязыčnom slovníku. J. Horecký — — — — —	182
Jazyková úprava rukopisov a korektúry — pojmy neznáme? L. Dvonč	118
Jazykové poznámky k jednému návodu. J. Horecký — — — — —	59
Keď chýba spolupráca. M. Majtán — — — — —	186
Knižka poučná aj pre slovakistov. J. Ružička — — — — —	311
Kultúra slova v slovenskej judikatúre. Š. Sabol — — — — —	248
Kultúra spisovnej slovenčiny. J. Kačala — — — — —	181
O jazykovej kultúre v školách. G. Horák — — — — —	180
O jazykovej stránke prvého tohtoročného čísla Sveta socializmu. J. Skladaná — — — — —	89
O jednej knižke — tento raz pochvalne. Š. Michalus — — — — —	354
O prieskume hlásateľského prejavu v televíznom štúdiu Bratislava. Š. Michalus — — — — —	247
O slovenčine jednej názvoslovnej normy. M. Marsinová — — — — —	252
Pomocník jazykovej praxi. I. Masár — — — — —	117
Poznámka o korektorských a systematických chybách. J. Horecký —	27
Príručka pre Slovákov v Juhoslávii. M. Pisarčíková — — — — —	57
Prvý zväzok Klenotnice slovenskej ľudovej kultúry. A. Habovštiak —	281
Rozum do vrecka — ale nie s chybami. V. Slívková — — — — —	217
Seminár o vyučovaní slohu pre učiteľov slovenčiny. M. Ivanová-Salíngová — — — — —	86
Slovenčina s obrázkami. J. Bosák — — — — —	56
Slovenčina v učebniciach fyziky. V. Betáková — — — — —	23
Sonda do súdnych spisov. I. Masár — — — — —	215

Sympatický podnikový časopis. J. Horecký — — — — —	310
Úroveň kultúry slova v právnických publikáciách. Š. Sabol — — — — —	90
Úspešná slovenská gramatika. J. Horecký — — — — —	216

Spytovali ste sa

Ako písať: Návršie hrdinov, či návršie Hrdinov? (*L. Dvonč*) 316 — Bubník (*G. Horák*) 28 — Buľva a hľuza (*J. Matejčík*) 285 — Čo za (*E. Smiešková*) 125 — Desiatárka — desiatárok (*E. Smiešková*) 31 — Do albumu alebo do alba? (*Š. Michalus*) 286 — Dobré zdravie aj veta zdravia (*G. Horák*) 126 — Dopravný strážnik, nie regulovčík ani usmerňovateľ (*I. Masár*) 221 — Dózsa Ujpest (*G. Horák*) 30 — Dráhár (*J. Jacko*) 360 — Duť na sklársku píšťalu? (*G. Horák*) 32 — Dva — dvoma (*J. Jacko*) 189 — Gazifikácia nie je plynifikácia (*I. Masár*) 315 — Hmla, debna — nie mlha, bedna (*I. Masár*) 123 — Hrubina a tenčina (*I. Masár*) 223 — Idem na obed (*J. Oravec*) 126 — Inventúrny súpis nie je inventárny súpis (*I. Masár*) 255 — Jeden krajší ako druhý (*Š. Michalus*) 124 — Juliska — na Juliske, Děkanka — na Děkanke (*J. Jacko*) 93 — Kaleráb a revolver (*G. Horák*) 93 — Komplic (*R. Kuchar*) 253 — Konkanina, smaha, smog (*I. Ripka*) 254 — Kopat' zemiaky a lámat' kukuricu (*M. O. Malíková*) 360 — Kotláreň, strojáreň, šijáreň — kotolňa, strojovňa (*I. Masár*) 317 — Kragujevac — kragujevský, či kragujevacký? (*L. Dvonč*) 319 — Kvaka — kvák; kvak (*I. Masár*) 32 — Manchester — menčester (*Š. Michalus*) 256 — Materská škola a škôlka (*G. Horák*) 31 — Matuzalem — Matuzalemovia (*J. Jacko*) 285 — Miera, rozmer, dimenzia (*I. Masár*) 318 — Mľandrák (*G. Horák*) 219 — Nákladné auto a nákladniak (*G. Horák*) 29 — „Nazatiaľ“ — nateraz, zatiaľ (*J. Kačala*) 254 — Neapol — v Neapole (*J. Jacko*) 287 — Niekoľko ráz, štyri razy (*J. Jacko*) 224 — O slovese fasovať (*Š. Michalus*) 62 — O slovesnej väzbe držať na dakoho (*R. Kuchar*) 223 — O výslovnosti názvov obcí Tisovec, Dolný Tisovník, Horný Tisovník a Tisíneč (*M. Majtán*) 220 — Obidvoje pľúc, oboje pľúc (*G. Horák*) 318 — Ortuťnatý, ale mednatý (*I. Masár*) 124 — Ošípaná (*M. Pisarčíková*) 94 — Ovčie mäso? (*G. Horák*) 61 — Petrovici — Petroviča (*J. Ružička*) 60 — Plickovo Slovensko (*J. Jacko*) 63 — Po prvé, po a (*J. Jacko*) 123 — Postriežka, nie čakaná (*J. Jacko*) 190 — Prácnosť, jednotka prácnosti (*I. Masár*) 30 — Pracháč (*J. Jacko*) 188 — Rodina Senášiova — Senášiovcí (*J. Jacko*) 359 — Siamský, nie siamsky (*J. Jacko*) 189 — Sloveso *popotahovať* je náležité (*I. Masár*) 358 — Slúchadlo (*J. Oravec*) 93 — Smeť — 1. a 4. p. mn. č. smeti (*J. Jacko*) 62 — Spalné teplo, či spaľovacie teplo? (*I. Masár*) 221 — Spravodlivá jury (*J. Jacko*) 189 — Starosti s wehrmachtom (*G. Horák*) 95 — Strefba kľačiaci a ležiačky (*I. Masár*) 29 — Strojček na holenie a holiaci strojček (*I. Masár*) 317 — Šekularac — Šekularca, Karlovac — Karlovca (*Š. Michalus*) 126 — Šmigel a vkrutky (*I. Masár*) 222 — Ten chlapisko i to chlapisko (*F. Kočíš*) 61 — Termíny zmetanie, zmetok nevyhovujú (*I. Masár*) 319 — Tkanivo, nie tkaň (*I. Masár*) 222 — Tlačoviny (*I. Masár*) 125 — Trusty a koncerty (*I. Masár*) 253 — Uda Jürgensa, Udo Jürgensa (*Š. Michalus*) 123 — V Priore (*M. Pisarčíková*) 30 — Váhová kniha, vážna kniha

(I. Masár) 320 — Velké Trakany — z Velkých Trakán (J. Jacko) 31 —
 Vonku — von (Š. Michalus) 122 — Vyklápacie auto, vyklápačka (R. Ku-
 char) 256 — Zadať si (V. Slivková) 121 — Žiaruvzdorný, žiar — v žiare
 (I. Masár) 256 — Žilinskí futbalisti, nie „žilinskí“ (Š. Michalus) 359

Napísali ste nám

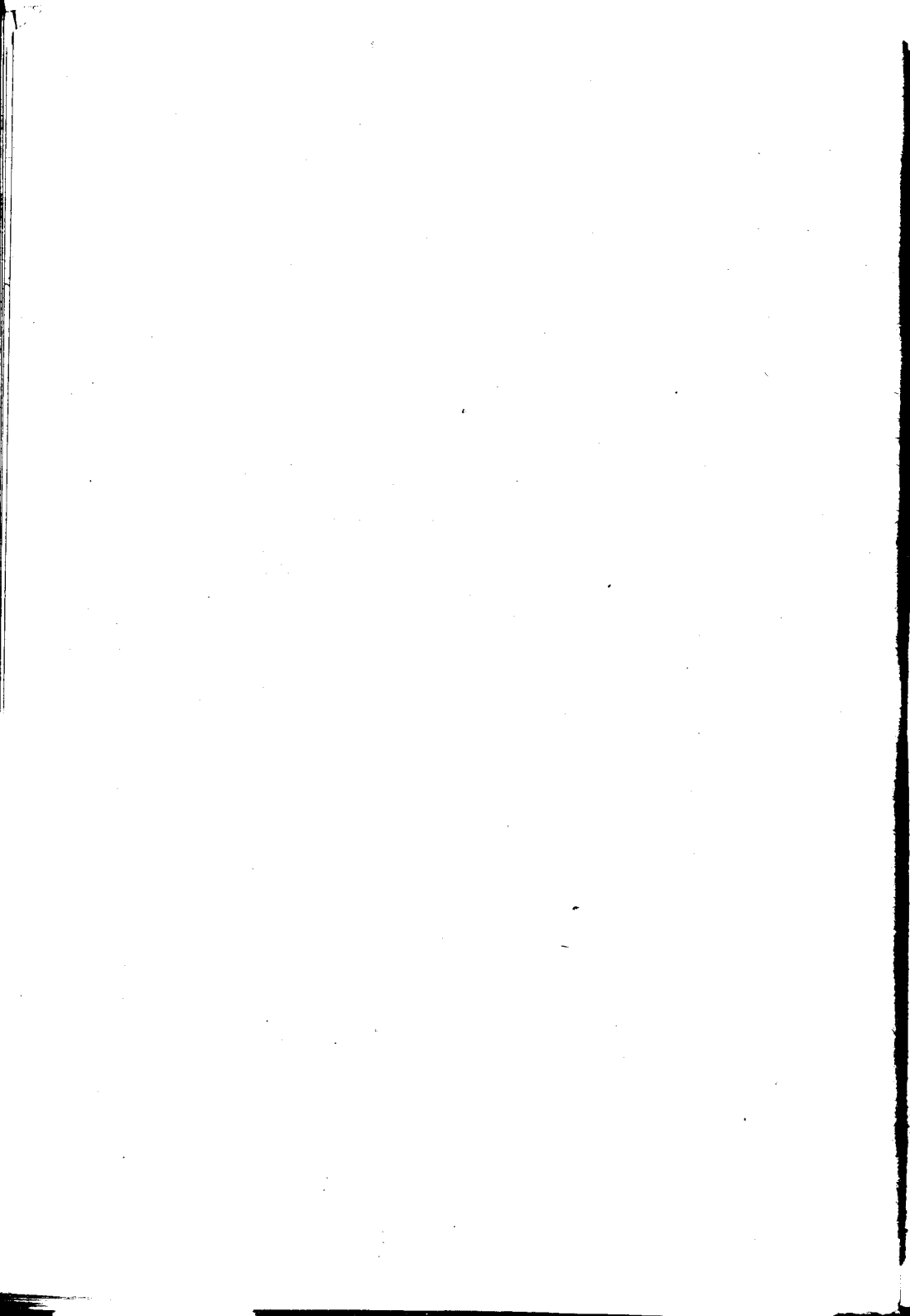
Greguš B., Príspevok do nápadníka	— — — — —	288
Janek J., Kniha na pamiatku — v upomienku?	— — — — —	191
Pred voľbou povolania	— — — — —	128
Janková M. — Majerová E., Po slovensky nielen na hodinách slovenčiny	— — — — —	287
Kobela J., Neochudobňujme náš jazyk!	— — — — —	361
Kušnírová K., O Rozletoch z 23. 1. 1968	— — — — —	127
Michalko J.	— — — — —	64
Pejko J.	— — — — —	63
Plecnice, a nie šle	— — — — —	361
Ritter L.	— — — — —	64
Rybár L., Slovenčina a krstné mená	— — — — —	191
Strelec J., Aj v našich nemocniciach „bolajú“	— — — — —	95

Index. I. Masár

UPOZORNENIE

Upozorňujeme našich čitateľov, že súčasťou tohto čísla je index k 2. roč-
 níku. Z technických príčin vyjde ako samostatná príloha 1. čísla nasledu-
 júceho ročníka.

REDAKCIA

Správy a posudky

- Aj takto sa prekladá. O. Schulzová 354
O jednej knižke — tento raz pochvalne. Š. Michalus 356
Ďalší vklad do našej lexikografie. J. Bartoš 357

Spytovali ste sa

- Sloveso *popotahovať* je náležité. I. Masár 358
Žilinskí futbalisti, nie „žilinskí“. Š. Michalus 359
Rodina Senášiova — Senášiovci. J. Jacko 359
Kopať zemiaky a lámať kukuricu. M. O. Malíková 360
Dráhár. J. Jacko 360

Napísali ste nám

- Plecnice, a nie šle. J. Pejko 361
Neochudobňujme náš jazyk! J. Kobela 361

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Ročník 2, 1968, číslo 10. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., odl. prev. 21, Komárno. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968.

Cena Kčs 3,—.